

JÓZSEF ATTILA TUDOMÁNYEGYETEM
FILOZÓFIA TANSZÉKE

EGYETEMI DOKTORI ÉRTEKEZÉS

"ÉRTÉKEK ÉS ÉRTÉKVÁLTOZÁS A MAI FIATALOKNÁL"

Végh György

SZEGED

1987

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	4. oldal
I. A fiatalság helye, szerepe, jelentősége a társadalomban.	8. oldal
- A jelentőség statisztikai adatokban kifejezve.	11. oldal
- Kit tekinthetünk fiatalnak ?	13. oldal
II. Az értékek forrásai	24. oldal
III. A fiatalok értékeinek, illetve azok ismeretének jelentősége.	27. oldal
- A magyar fiatalság értékeivel kapcsolatos nézetek.	27. oldal
- A gazdasági, politikai élet válságának hatása az értékekre.	29. oldal
IV. A gyermekkori értékek kialakulását befolyásoló tényezők.	37. oldal
- A család hatása.	37. oldal
- Az óvoda, illetve a közösség hatása.	43. oldal

V. A kisiskolás és az ifjúkori értékek alakulása.	46. oldal
- Az iskola hatása.	46. oldal
- A pedagógusok szerepe.	55. oldal
- A deviáns magatartást tanúsító fiatalok értékei.	56. oldal
A csövesek és jellemzőik.	60. oldal
Véleményük lakóhelyükről, családjukról és szüleikről.	61. oldal
Az iskolához való viszonyukról.	62. oldal
A munkához való viszonyukról.	64. oldal
Jellemző életérzésükről, véleményükről, jövőképükről.	66. oldal
VI. Az életbe kilépett huszonévesek értékítéletei, értékei.	69. oldal
- A családról a felnőttek szemével.	69. oldal
- Optimizmus a kapcsolatok során, az elégedetlenség.	75. oldal
- Egymás megbecsülése és ennek bukatói.	77. oldal
- Magatartás-tanulás, saját és felvett magatartásforma	79. oldal

VII. A kimutatható értékrendszerek és kialakulásuk útja óvodáskortól ifjú felnőtt korig.

83. oldal

VIII. Ifjúság, szocializmus és szocializmuskép.

86. oldal

- A szocializmuskép állandó elemei.

94. oldal

IX. Összegzés

104. oldal

- Az ifjúság nevelésével kapcsolatos feladatok a párt ifjúságpolitikai határozatának szellemében.

104. oldal

- A fiatalokkal kapcsolatos gondok.

109. oldal

- A problémák megoldása - több hivatalos állásfoglalásnak, véleménynek is megfelelően.

122. oldal

BEVEZETÉS

A doktori disszertációm célja, egy olyan interdiszciplináris megközelítéssel és publicisztikus nyelven íródott anyag elkészítése az ÁISH, a KISZ Bács-Kiskun megyei szervezetének és a Szalvay Mihály Úttörő és Ifjúsági Otthon szervezetének vezetői részéről is jelentkezett igény alapján, mely munkájuk során felhasználható ismereteket összegez, ismeretszerzésre, esetleg részben vagy egészben terjesztésre alkalmas.

Ezen igények, valamint a jelenleg zajló társadalmi folyamatok indították disszertációm témaválasztásában, illetve megírásában.

A témának megfelelően az anyag készítése során tudományos értékelések, értekezések, statisztikai kimutatások, újságcikkek kerültek feldolgozásra. Hivatalos állásfoglalások, tudományos munkák eredményei, egyéni vélemények kerültek egymás mellé, az ennek megfelelő nyelvezettel, megfogalmazással a bizonyos fokú "olvasmányosság" szempontjait is figyelembe véve.

A dolgozat témájával kapcsolatban a következő főbb megállapítások tehetők.

Évszázadokon át a nagyjából változatlan társadalmak értékei is változatlanok voltak.

A szocializmusban - tekintettel arra, hogy nem végleges, illetve kialakult társadalom, hanem egy jövőre orientált, előre kitűzött célok megvalósítási folyamata - a követendő értékek sem kidolgozottak, véglegesek.

Megkeresésükre, kidolgozásukra, tudatosításukra ettől függetlenül szükség van, mivel a történelem nagy léptékű szakaszai, az egyes társadalmi formációk mindig kialakítják a maguk értékrendszerét. Az egyes formációt meghatározó viszonyok behatolnak az élet minden területére, és olyan körülmények jönnek létre, amelyek az adott létszférában uralkodó viszonyok szempontjából a legcélszerűbbek.

Az alapvető társadalmi viszonyok szintén megszilárdulnak, meghatározott értékeket helyeznek előtérbe. A különböző létszférák az uralkodó viszonyokkal harmonizálóknak lesznek, és az általuk sugárzott értékek is mindinkább az uralkodó értékekkel azonosulnak, azokat erősítik. Így végülis főbb vonásaiban egységes, a társadalom legkülönbözőbb részei által közvetített értékrendszer alakult ki, amely hosszabb időszakon keresztül általában stabil is marad.

Az egyén eszerint az értékrendszer szerint hozza a maga döntéseit, mivel azt látja, hogy ezek szerint az értékek szerint érdemes élni.

Napjaink problémája "az ifjúság probléma", valamint annak megoldása, az értékek, az értékrendszer "megtalálása" a fentiek alapján a jövő, illetve a jövő társadalmának alakulása miatt fontos tehát.

Bár ezt a problémát, miután társadalmi méretű, nem is szabadna csak ifjúsági kérdésnek keresztelni, mert ha így tesszük, az kudarc záloga lehet.

Hibásnak tekinthető az is, hogy ma több olyan kérdést is ifjúsági problémaként kezelnek, amely egész társadalmunkat érinti. Ez a leegyszerűsítés gátolja a gondok valódi nagyságának felismerését, a megoldáshoz szükséges erőforrások megteremtését. Példák bizonyítják, hogy társadalmi méretű ügyeket ifjúságpolitikai eszközökkel nem lehet megoldani. Célravezetőbb ha a megoldást a gazdaságpolitikával és a társadalompolitikával egységben keressük.

Tekintettel arra, hogy az értékek, illetve az értékrendszer kialakulása, tudatosodása maga is tanulási folyamat,

ezért ezt a folyamatot vizsgáljuk, a kisgyermekkor-tól az iskolán át a huszonéves "ifjú felnőtt"-korral bezárólag. Ezt a logikai sort alkalmazzuk az értékek tárgyalásakor, természetesen nem mindig azonos mélységben.

Keressük azokat az értékeket és kialakulási, kialakíthatósági körülményeiket, melyek alkalmasak az "elfogadott" értékrendszerbe tartozásra, a fiatalok a "jövő letéteményeseinek", magatartásának, ítéleteinek alakítására.

I./

A fiatalság helye, szerepe, jelentősége a
társadalomban

A fiatalok a felnőtt társadalom tükörképét mutatják, mivel az ifjúság minden társadalomban olyan új nemzedék, amely folytatja, továbbviszi az örökséget, de egyben mindenkor megújítja, mintegy a saját képére is formálja azt. Összetételét, társadalmi szerepét és magatartását tekintve alapvetően az adott társadalom tükrözője, annak megfelelően is tevékenykedik. Alapvető jellemzőit, érdekeit az adott társadalmi viszonyok határozzák meg.

Marx és Engels munkáiban a következő elgondolkodtató megállapításokat találjuk a témával kapcsolatban.

Az osztálytársadalmakba való átmenet vizsgálata során Marx az ázsiai, Engels a görög és keltai társadalmakat tanulmányozta.

Ezt a kérdéskört először Marx akarta feldolgozni, ebben azonban közbejött halála megakadályozta. Engels mintegy végrendeletet teljesítve munkáit felhasználva 1884-ben megjelentette Zürichben "A család, a magántulajdon és az állam eredete" című művet.

Engels e műben az ősközösségi és rabszolgartató termelési mód fő szakaszait elemezte, majd a család kérdésével foglalkozott.

Megállapította, egy-egy történelmi korszak fejlettségét egyfelől a munka, másfelől a család fejlettségi foka befolyásolja. Minél kevésbé fejlett a munka, annál erősebbek a nemzetségi, rokoni kötések !?

"A német ideológiában" szintén foglalkoztak a társadalmi fejlődés kérdésével. A műben az egyes társadalmi formációkat az uralkodó tulajdonviszonyok alapján különböztették meg.

Négy tulajdonformát különböztettek meg /törzsi, ókori, feudális vagy rendi, tőkés/, mely társadalmi fejlődés létra utolsó fokán az emberi közösség minden látszata megszűnik.

Marx a bér munkás helyzetét vizsgálva eljutott az elidegenedés problémájához. Az elidegenülést több vetületben is vizsgálta, illetve ezt a kategóriát osztálytartalommal töltötte meg.

Megállapítása:

- a munkás elidegenedik munkája termékétől,
- elidegenedik saját munkájától,

- az élet csak létfenntartási eszközként jelenik meg elszigetelődés /önmagától/,
- az emberek elidegenednek egymástól.

Ezen viszonyok megszűnésének lehetőségét egy új társadalom létrejöttében, a szocializmusban látta, amelyről mint a tökéletes és valóságos humanizmus társadalmáról beszélt.

Az előzőekből is következően, az ifjúságot mindig az adott korban, társadalomban, az adott feltételek között szükséges vizsgálni.

A szocializmus lényegénél fogva gyökeresen új viszonyokat társadalmi mozgásteret teremt az ifjúságnak. Minden korábbi társadalomnál magasabbrendű és ezért vonzóbb célokat tűz ki, egyben a személyiség sokoldalú kibontakozásának lehetőségét kínálja. Ennek megvalósításához értelmes és hatékony munka, alkotó, újító tevékenység, a nehézségek vállalása, tudatos cselekvés szükséges.

Azonban minden olyan társadalomnak, amely felelősséget érez elért eredményeinek továbbfejlesztéséért, jövőjéért, gondolnia kell a felnövekvő nemzedék szellemi, fizikai, fiziológiai, ideológiai nevelésére.

Az idősebb nemzedék legnagyobb feladata, hogy azt a tapasztalatot és tudást, amelyet a szocializmus építése során felhalmozott, át tudja adni azoknak a fiataloknak, akiknek jórésze már beleszületett az új társadalomba, tapasztalatai a szocialista Magyarország jelenlegi hétköznapijaiból származnak.

Fontos körülmény, hogy "...az ifjúság, noha társadalmi, biológiai jellegzetességei folytán sajátos csoportnak tekintendő, nem rendelkezik önálló politikai nézetekkel, nincs önmaga által "szervesen" termelt ideológiája, ami politikai törekvéseket is jelentene egyben. Ugyanakkor vannak a "felnőtt" társadalomtól átvett és az ifjúság prizmáján keresztül megszürt és felerősített eszméi.

Vagyis a társadalomban ható eszméket sajátítja át a társadalom intézményeinek, szervezeti-közösségi formáinak, valamint a sajátos ifjúsági szubkultúrát hordozó mozgalmaknak, csoportosulási formáknak a közvetítésével, sajátos ideológiai konfigurációkat hoz létre, az átvett ideológiákat sajátos módon szervezi." /1/

A "jelentőség" statisztikai adatokban kifejezve

Napjainkban nemzeti érzésektől indítva, még azok is érdeklődést tanúsítanak hazánk népességi adatai iránt, akik egyébként idegenkednek a statisztikától.

"Negyven évvel Magyarország felszabadulása után az ország lakossága 10.658.000 volt, ami annyit jelent, hogy az elmúlt négy évtizedben - az 1945-re becsült 9.082.000-es népességszámhoz viszonyítva - 17 %-kal nőtt a lélekszám. Negy év alatt 6.562.000-en születtek és közel 5 millióan haltak meg, amiből az is következik, hogy a jelenlegi magyar népesség 57 %-kamár a felszabadulás után született." /2/

Ezek az adatok mintegy alátámasztásul szolgálnak az új generációról fentebb irtakkal kapcsolatban.

"A négy évtized során az ország lakossága 1.576.000-rel gyarapodott, az időbeli megoszlás azonban nem volt egyenletes. A születések számának alakulása szempontjából a KSH hét szakaszt állapított meg:

- A II. világháború után születési arányszámunk kismértékben emelkedett.

Az 1947-1950-es években a háború előttinél magasabb, 21 % körüli szinten stabilizálódott.

- 1951-52-ben kisebb mértékű csökkenés következett be.

- Az ezt követő adminisztratív jellegű népesedési intézkedések hatására a felszabadulás utáni időszak legmagasabb értékét érte el, 23 ezreléket.

- A szigorú intézkedések eltörlése és a művi vetélések legalizálása után megindult a születési arányszám csökkenése, a mélypont 1962-63-ban 13 ezrelék.

- 1967-73 között a gyermekes családok érdekében hozott intézkedések hatására kisebb mértékben növekedett.
- 1974-76-ig újabb születési hullám jött.
- 1980 óta nagyobb mértékben visszaesett a születések száma, a mélypont 1983-84., amikor 12 ezrelék alá süllyedt." /3/

Ha ehhez még hozzávesszük egy közvéleménykutatás eredményét, elgondolkodtató adalékot kapunk.

A közvéleménykutatás során megkérdezték az embereket - mennyire tartanak súlyosnak, ha bekövetkezne a népesség csökkenése. A válaszadók a felsorolt veszélyek közül, mint pl.: az első három helyre sorolt bűnözés, az alkoholizmus számának növekedése, a kábítószerterjedése, ezt a gondot a 21. helyre tették.

Fontos annak vizsgálata is, hogy mi az ifjúságprobléma, kit tekinthetünk fiatalnak ?

"Van-e szavunk, amely ennél gyakrabban, s ennyire gazdag és ellentétes érzelmi árnyalással hangzik fel, mint éppen az ifjúság, a fiatalság.

Bizakodás és gyanakvás, nosztalgia és közöny, szeretet és harag, felelősség és elfordulás, együttérzés és féltékenység, büszkeség és szégyen, öröm és fájdalom, remény és megcsalatkozás kavargatja a szót." - írja Illés Lajos.

Az elmúlt években, de napjainkban talán a korábbinál is nagyobb érdeklődéssel, vegyes érzelmekkel és gondolatokkal fordul a közvélemény az ifjúság világa felé. Ebbe a világba sokan, sokfélék tartoznak, a gyermekektől a középiskolásokon és egyetemistákon át az ifjú felnőttekig, a beilleszkedőktől a deviánsokig.

Az ifjú lélek kutatói nagy figyelemmel szemlélik a napjainkban tapasztalható, nem egyszer szokatlan jelenségeket. A lakótelepeken lakó, kényelmesen berendezett otthonokból, összkomfortossá tett életük szabályozott kereteiből reménykedő és aggódó felnőttek, szülők figyelik felnövekvő, de lázadó kedvű, furcsa szokásokat mutató, vad és hangos stílusú zenét kedvelő gyermekeiket.

Meg akarják érteni őket. Azt szeretnék, ha folytatnák munkájukat, ha átvennék nehezen megszerzett értékeiket, kultúrájukat, szokásaikat. Megdöbbenve vagy keserűen látják, hogy sokszor mintha azokat nem is igényelnék és valami más után vágynának.

Nem rájuk, hanem inkább önmagukra akarnak hasonlítani.

Pszichológusok, szociológusok, demográfusok, pedagógusok és politikusok is egyre inkább kutatják az ifjúság körében tapasztalható jelenségek mélyebb összefüggéseit, mozgató rugóit.

Jól tudják, hogy a nagy társadalmi változások, s a gyors társadalmi mobilitás a családok strukturális és életmód-beli változásai, a szülői és iskolai tekintély módosulása, a fiatalok iskolai idejének, a biológiai és a társadalmi érettség közötti rés tágulásának, az ifjúság sajátos magatartásának, "mi" tudatának markánsabb megjelenése, az egymást követő nemzedékek közötti különbségek növekedése, az ifjúság mint társadalmi méretekben megjelenő nagycsoport, illetve kultúrális egység új helyzetet jelent, a korábbi idők szocializációs gyakorlatához képest.

Napjainkban újdonságként gyakran hallhatjuk, hogy amíg a régebbi korok gyermeke a felnőttiségre készült - a serdülő kort átmeneti időnek tekintette -, addig a mai ifjú elsősorban ifjú akar lenni, lehetőleg minél tovább.

Büszkén hirdeti más korcsoporttól eltérő, független életstílusát, izlését, értékrendjét. Hajlamos arra, hogy az ifjúkort az élet csúcsának tekintse.

Végülis minden társadalom számára fontos kérdés, hogy milyen az ifjúság, kivel és merre tart ?

A különböző társadalmakban, korszakokban természetesen más és más módon vetődik fel az úgynevezett ifjúságprobléma.

Az ötvenes években hangoztatott nézetek a következők voltak:

"A kapitalizmus nem képes megfelelő távlatot nyújtani az ifjúság széles tömegeinek. A fejlett tőkés országokban a gazdasági válság, az oktatási és szociális programok visszafogása, nagymértékben súlytotta a fiatalokat is. Körükben a legnagyobb a munkanélküliség és legsúlyosabb a létbizonytalanság. Emiatt fokozódik bizonytalanságuk a hivatalos politikai intézményekkel szemben. Terjed közöttük a kilátástalanság, növekszik a szélsőséges politikai és vallási szervezetek befolyása.

Alapvetően más a mi ifjúságunk helyzete.

A leglényegesebb az, hogy a mi társadalmunkban a fejlődés során keletkező ellentmondások nem feloldhatatlanok.

Egész társadalmunknak - az idősebbeknek és a fiataloknak egyaránt - közös érdeke szocialista viszonyaink kiteljesítése, az elért eredmények meghaladása.

Lényeges különbség az is, hogy pártunk sohasem valamiféle taktikai vagy konjunkturális okból foglalkozik az ifjúsággal.

A fiatalokra, mint harcainak, törekvéseinek továbbvivőire tekint, hiszen az új társadalom felépítése szükségképpen több egymást követő nemzedék összehangolt munkáját kívánja." /4/

A leírtak kapcsán felvetődik a kérdés, milyen a magyar ifjúság, alkalmas-e erre a szerepre ?

A hivatalos állásfoglalásokból megnyugvással és meggyőződéssel mondhatjuk, hogy hazánknak alapvetően jó, munkaszerető, tehetséges, művelt ifjúsága van. Nagy többsége helyesli a szocialista célokat, a szocializmus építésének gyakorlatát. Maga is részese a társadalmi viszonyok alakításának, az eredményeknek és a gondoknak. Jelentős azoknak a fiataloknak a száma és hatása, akik elkötelezett közéleti tevékenysége folytatnak. Ifjúságunkra építeni lehet a társadalom előtt álló teendőkbe.

Többre képes, ha erejét és tudását próbára tevő feladatok elé állítják.

Az összességében kedvező képen belül azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy kedvezőtlen jelenségek is fellelhetők.

Ifjúságunkra is hatást gyakorolnak a társadalmi fejlődésünkkel együtt járó ellentmondások, életünk visszaességei és a nemzetközi helyzet kedvezőtlen változásai.

Mindezek nyomán a fiatalok egyes nagyobb csoportjaiban több a bizonytalanság a szocialista fejlődés távlataival, személyes sorsukkal kapcsolatban. A lelassult gazdasági fejlődés körülményei között a jogos igények kielégítése is nehezebbé vált, emiatt gyakoribb a türelmetlenség.

A jellemző gondok közül néhány:

- "Ideológiai, politikai kételyek fogalmazódnak meg bennünk szocialista fejlődésünk perspektíváiról, sőt időnként a társadalmat vezérlő ideológiai elvek helyességéről is." /5/ Vannak olyanok, akik eljutnak az alapvető értékek és normák elvetéséig. Ez jórészt összefügg azzal, hogy a múlt és jövőkép befolyásolja az ifjúságot, miután sajátos és olykor hiányos történelemképpel és szemlélettel rendelkeznek. Ebben hatnak a múlt ellentmondásai és értékelésének zavarai, a személyes tapasztalatok hiánya, az oktatás hibái. A létező szocializmus nyújtotta lehetőségeket gyakran nem vetik össze az ország korábbi helyzetével, a megtett út nagyságával, hanem csak egyes fejlett, tőkés országok sokszor évszázados előnyöket tartalmazó körülményeivel.

- Tapasztalják a világban végbemenő változásokat és kellő segítség, valamint ismeretek hiányában nehezen igazodnak el. Sokszor kiszolgáltatottnak érzik magukat. Bizonytalanok abban, hogy mit kell stabil értéknek és mit csak múlékony kompromisszumnak tekinteni. Ez időnként társadalmi tudatzavarhoz vezet.

- A jövőt illetően számos kérdést fogalmaznak meg:

Milyen társadalom felé haladunk ? Mit jelent a számukra a szocialista jövő ? Mikor és miként teremtnének meg a személyiség sokoldalú kibontakoztatásának anyagi és társadalmi feltételei ?

Vagyis, komolyan aggasztja őket személyes sorsuk alakulása, tekintettel arra, hogy társadalmunk fejlettségének megfelelően biztosítja a tanulás, a munka, a művelődés feltételeit, de a családok jövedelme, a családi háttér, a műveltség- és életmódbeli különbségek erőteljesen differenciálják a fiatalok pályaválasztási, továbbtanulási lehetőségeit, önálló életfeltételeik megteremtésének esélyeit.

Nem lehet átsiklani afelett a tény felett sem, hogy a fiatalok körében találkozhatunk fegyelmezetlenséggel, felelőtlen magatartással, nemkívánatos jelenségekkel is. Növekszik azok száma, akik tartósan vagy átmenetileg szembekerültek erkölcsi értékeinkkel, kívül szorulnak intézményeink látókörén, illetve hatókörén.

Különleges figyelmet érdemel, hogy az elmúlt években növekedett az ifjúsági bűnözés, terjedt a kábítószerek, a kábítószerpótló anyagok élvezete. A társadalomnak harcolnia kell a megtévedt fiatalokért, illetve nagyobb

figyelemmel kell foglalkoznia ezekkel a problémákkal.

A deviáns magatartást tanúsító fiatalokra a későbbiekben még kitérünk.

A problémák kialakulásához hozzájárul az is, hogy a fiatalok politikai és világnézeti nevelésére hivatott személyek, valamint intézmények nem minden esetben veszik figyelembe a következőket:

- A szocialista gazdaság nem eredményez automatikusan szocialista tudatot. A szocializmus mindennapjai ban minden új nemzedék meghatározza a távlatokhoz, a valósághoz fűződő személyes viszonyát. Meg kell adni mindenkinek a megismeréshez fűződő kétkedés, vivódás lehetőségét, azt, hogy megküzdjön mindenki saját eszméiért, meggyőződéséért. Itt miután nincsenek kész automatizmusok a szocialista perspektíva átadására, az egyén aktív állásfoglalására van szükség.
- Alkalmat kell adni arra, hogy a fiatalok saját tapasztalataik alapján győződjenek meg arról - társadalmi rendszerünk minden előzőnél igazságosabb és emberibb. Érdekük ugyanaz, mint a társadalomé: a szocializmus építése, mert ettől függ személyes és kollektív boldogulásuk.
- Kevés a fiatalok által megélhető olyan esemény, amikor az ügyek alakításában, eldöntésében való részvétel élményét átélhetik. A felnőtt társadalomnak több mozgáste-

ret kell biztosítani a fiataloknak és természetesen arra is meg kell tanítani őket, hogy ezzel az önállósággal jól tudjanak élni.

"Olyan helyzetet kell teremteni, amelyen a fiatalok úrrá lehetnek, amely soha nem befejezett, amelyet előbbre vihetnek. Ehhez segítség kell, de nem gyámkodás.

Probléma akkor támad, ha akadályokba ütközik, az alkotó munka, a szocializmus legfőbb vonzereje..." - írja Aczél György, majd így folytatja a gondolatsort:

"Arra kell törekednünk, hogy a különböző nemzedékek és az ifjúság különböző korosztályai jobban megértsék egymást, hogy azonos fogalmaknak azonos értelme legyen, mégha a történelmi tapasztalatok eltérőek is." /6/

Vagyis a mai ifjúságot jobban fel kellene készíteni a közéleti, politikai munkára és fel kellene kelteni érdeklődésüket a társadalmi, politikai kérdések iránt.

- "A szocializmus építésében reá váró feladatokkal az ifjúság csak akkor tud elkötelezetten és alkotó módon azonosulni, ha a társadalmi fejlődést a maga bonyolultságában, ellentmondásaival és problémáival együtt ismeri meg." /7/

- Eszményképekre van szükség, amelyek azonban csak akkor hajtóerői a cselekvésnek, ha reális és valóságos szocializmusképre, nemzeti önismeretre és önbecsülésre, egészséges magyarságtudatra épülnek. Be kell mutatni a szo-

cialista Magyarország történelmi útját, sikereivel, kudarcaival, valamint a megtett utat.

Napjainkban kevés figyelmet fordítanak eszményképek kialakítására. Fiataljaink nem, vagy csak felszínesen ismerik a magyar nép kiemelkedő személyeségeit. Nem kapnak róluk olyan módon és formában információkat, ami vonzó példává tenné őket. Igen ritkán fordul elő, hogy kiváló munkások, mérnökök, feltalálók, közvetlen környezetükből kiemelkedően dolgozók, vagy esetleg szüleik jelentenék a fiatalok példaképeit. Ebben igen nagy a tömegkommunikáció felelőssége is, amelyet film, a színház, a televízió nem mindig tud megfelelően felvállalni.

Mindez azt eredményezi, hogy beat együttesek, labdarúgók a fiatalok példaképei. A gond persze nem az, hogy ők, hanem, hogy csak ők.

- Az ifjúság nevelésében elengedhetetlenül szükség van a jelenleginél nagyobb társadalmi és személyes türelemre, a felnövekvő nemzedék változtatási igényeivel szembeni fokozottabb elfogulatlanságra, az őszinte meggyőző szóra, meghökkentő nézeteik, kérdéseik, véleményük, új megközelítéseik tárgyyszerű kezelésére.

- A szocializmusban való cselekvő részvétetre van szükség ugyanis, nem valamiféle verbális, ideológiai azonosulásra.

Ennek kapcsán elsődleges feladatunk az értékek forrásainak vizsgálata.

II.

Az értékek forrásai

A több évszázadokon át fennálló társadalmak, mikor tagjaik viselkedését, szemléletét magyarázni próbálják, erkölcsről beszélnek. Az erkölcs, illetve a különböző erkölcsi rendszerek, éppen a több évszázados múltjuk, kidolgozottságuk biztonságán támaszkodva saját előírásikat öröknek, történelem felettinek érzik. Az emberi magatartásformákat a maguk szempontjából erkölcsösökre és erkölcstelenekre osztják. "Olyan viszonyok között azonban, amikor több erkölcsi rendszer egyenrangúként él egymás mellett, harcol egymással, alkalmasabb kategória az érték fogalma." /8/

Az értékek, illetve az értékrendszer különbözőképpen jut el az egyénhez.

A "közvetítők", a szülők - a család, az iskola, vagy iskolák, valamint az önállósodás után maga az élet.

Tekintettel arra, hogy erre "írásos anyag" nincs, az egyes emberek onnan veszik értékeiket, ahol találják, a családból, az iskolából, könyvekből, a tömegkommunikációból, stb, és mindezen hatásokra támaszkodva olykor jól, vagy rosszul önmaguk is kialakítanak, megfogalmaznak irányító értékeket. Ez tulajdonképpen egy kényszerhelyzetre

történő reakció, mivel minden új jelenség értékelést kíván, s ez nyomban új érték megjelenését jelenti. Ezáltal értékek állandóan keletkeznek, illetve elmúlnak, így az egyes ember számára választásuk véletlen, vagy egyéni izlés és hajlandóság számlájára írhatónak látszik. Pedig ilyenkor érvényesülnek "észrevétlenül" az alapvető viszonyok. Az egyéni értékválasztások, a nemzedékek választásai, a kordivatok, érzéshullámok, s az azokat befolyásoló intézményi hatások végén soron csak történelmi folyamat voltukban érthetők meg, azon folyamatok részeként, amelyek az értékválasztás és közvetítés törvényeit is meghatározzák.

A történelmi fejlődési szakaszok azonban nem követik egymást szabályos időközönként. Nem cserélik le egymást teljesen. Így, ha olyan értékekkel találkozunk, amelyek a polgári vagy prekapitalista társadalmak viszonyait tükrözik, ez nemcsak a régi társadalmak tudati hagyatékára utal, hanem az azokat újratermelő viszonyok továbblépésére is. Ez egyben azt is jelenti, illetve jelzi, hogy a szocializmussal adekvát értékek, valamint az ezeket kitermelő viszonyok gyengék.

A változó igazságok azonban nem szabad, hogy kételkedővé tegyék a fiatalokat az igazságkereséssel, illetve hirdetéssel szemben.

A marxizmus történelemszemléletének egyik kulcseleme ugyanis éppen a történelmi relativitás felismerése, s alapvetően ezt kellene igazságként tudatosítani, és érvényesíteni saját aktuális igazságaink, értékeink megítélésében.

Az értékek vizsgálata során a következő lépés a fiatalok értékeinek tanulmányozása.

III.

A fiatalok értékeinek, illetve azok ismeretének

jelentősége

A magyar fiatalság értékeivel kapcsolatos nézetek

Arra a kérdésre , hogy vannak-e a mai magyar ifjúságnak, fiataloknak értékei, többféle válasz is ismert - írja Kapitány Ágnes és Kapitány Gábor tanulmányában.

Egyesek tagadják ilyen értékek létezését, mások igenlik és megtalálható a középút is, mint ez annyi más témánál is tapasztalható.

Akik azt állítják, hogy nincsenek ilyenek, abból indulnak ki - már az ifjúság fogalom is elég meghatározhatatlan, mivel alsó és felső határai eléggé elmosódottak, vagyis nehéz olyan meghatározókat kijelölni, gondolva a társadalmi rétegbeli, munkamegosztásbeli, származásbeli, stb. különbségekre - amelyek alapján szabályokba foglalhatnánk egyértelműen "a fiatalokat". Így aztán e gondolatsornak megfelelően az ifjúság elméleti konstrukció, és ifjúsági értékek nincsenek.

Az igenlők abból következtetnek, hogy minden szociológiai csoportnak megvannak a megkülönböztető értékei. E logikai sor vége tehát, hogy el lehet különíteni a különböző nemzedékek azon értékeit, amelyek nem teljes mértékben, de jelentős arányban jellemzik az adott csoport tagjait a tőlük megkülönböztetett másik csoport más, esetleg ellentétes értékeivel szemben.

Legelfogadhatóbb az a már említett álláspont, amely az előző kettőből fogad el elemeket.

"Az ifjúság mindig az adott társadalom része, sajátos problémái a társadalom alapproblémáiban gyökereznek. Ha az ifjúságot aktivizálni akarjuk valamely célok érdekében, ezt igazán eredményesen nem speciális ifjúsági célok, hanem társadalmi célok, nem ifjúságra szabott feladatok, hanem "felnőtt" feladatok irányába tehetjük." /9/

A megkülönböztető sajátosságok keresése akkor hasznos ha az az előrehaladás érdekében történik, és ha a hátrányt teremtő különbségek megszüntetésére irányul.

Az ifjúság életkora miatt ugyan mindig el fog különülni, de ez nem jelenthet egyúttal korlátokat is lehetőségeikkel összefüggésben.

A marxizmus szemszögéből a cél olyan állapot elérése, amelyben a társadalom tagjait egyéni sajátosságaik, képességeik alapján minősítjük. Ezt azonban erősen befolyásolja a gazdaság és a politika is.

A gazdasági, politikai élet válságának hatása az értékekre

Legfontosabb körülmény talán e téma tárgyalásakor, hogy minden második állampolgár fiatal, és ők teszik ki az aktív keresők egyharmadát. Nyilvánvaló tehát, hogy ifjúságunk minden rétege és korosztálya erősen befolyásolja, alakítja gazdasági életünket. /I.,II. sz. melléklet/

"A fiataloknak több mint háromnegyed része munkaviszonyban áll, további 20 %-uk pedig nappali tagozaton tanul. A munkaerő utánpótlás 97 %-kát ez a korosztály adja, s ezért foglalkozási összetételük határozza meg a jövő munkaerő struktúráját is." /10/

Az ifjúság iskolázottsági szintje az elmúlt másfél évtizedben dinamikusan emelkedett. Legalább általános iskolai végzettséggel rendelkezik 95 %-uk, több mint egyharmaduk középiskolai, 7-8 %-uk pedig felsőfokú végzettségű.

Megfigyelhető tendencia a fizikai dolgozók arányának fokozatos csökkenése. Igényeik azonban a gyakorlati élet vál-

tozásainál is gyorsabban módosulnak, ezért ma több fiatal keres nem fizikai jellegű munkát, mint amennyi az ilyen munkahelyek száma.

Ez nem írható fel hibájukként, mivel a társadalom sugall bizonyos illúziókat a fizikai és a szellemi munkának arányát, szerepét illetően.

Mindezekkel együtt tény, hogy a nyilvánvalóan jobb kereseti lehetőségek miatt, több különösen jól fizető és egyre kevésbé megközelíthető fizikai foglalkozás egyre jobban felértékelődik a fiataloknál.

A már dolgozó fiatalok azt szeretnék, ha képességeikhez, annak megfelelő kibontakoztatásához megfelelő teret kapnának. Ha ezt nem kapják meg, végül is nem csodálkozhatunk, ha elkedvetlenednek, visszahúzódnak, befelé fordulnak. Ami a jövő szempontjából még ennél is rosszabb, felkészültségüktől, szakmájuktól távoleső területen keresnek munkát.

A lehetőségek hiánya mögött azonban nemcsak a gazdasági válságból eredő körülmények, hanem a rossz munkaszervezés, a megújulásra képtelen munkavezetés is meghúzódik.

Értékváltozást idézett elő az a körülmény is, hogy sok munkahelyen a mai nap is a fizetést még mindig jobban befolyásolja az ott eltöltött évek száma, a beosztás, mint

a nyújtott teljesítmény. Ezt felismerve sokan nem a szakmai előmenetelt tekintik életcéljuknak, hanem a vezetővé válást, annak minél hamarabbi elérését célozzák meg.

Jelenleg a fiatalok döntő többsége szakmájában talál állást. "Felmérési tapasztalatok szerint a fiatalok kevesebb, mint egytizede /7,2 %/ kezd "pályaelhagyóként" dolgozni.

A foglalkozás megváltozásának okaként az érintett fiatalok a végzett munkával /esetleg munkahellyel/ való elégedetlenséget, a szakmai perspektíva hiányát, az alacsony keresetet, s személyi-családi okokat /pl.: megoldatlan lakásprobléma/ jelölték meg.

A pályakezdekő szakképzettségüktől eltérően elhelyezkedett fiatalok több, mint egyötöde azért válik pályaelhagyóvá, mert nem tud végzettségének megfelelően elhelyezkedni.

A pályakezdekést követő évtizedben már jelentősebb a foglalkoztatásukat megváltoztatók aránya: 52 %, legalább egy alkalommal foglalkozást váltott." /11/

Változásra lenne szükség, mivel tudjuk, hogy gazdasági előrelépésünk, életszínvonal emelkedésünk záloga, hogy kialakuljanak az olyan vivő iparágak, mint a biotechnológia, a robottechnika, a korszerű elektronika.

Ezek az ágazatok az utóbbi egy-másfél évtized tudományos-műszaki eredményeit hasznosítják, és ezért természetes, hogy ennek a tudásnak éppen az induló, most munkába álló nemzedék a hordozója. Fontos tehát ezen ismeretek hordozóit munkába állítani.

A fiatalok lehetőségeinek és felelősségérzetének növelése napjainkban különösen nagy és egész társadalmunkat, gazdaságunkat igen mélyen érintő kérdéssé vált. E feladat megoldása ösztársadalmi érdek, így alapvető politikai feladat is.

Ezzel kapcsolatban indokolt értékrendünk néhány társadalmi-történeti összefüggésének felvillantása.

Napjaink témája az értékek válsága, lerombolódása, mely tulajdonképpen velejárója a világ elmúlt másfél évtizedének gazdasági, politikai válságainak, melyek között az újabb nemzedék nevelkedett. Ezek a tendenciák végülis nemcsak a magyar, hanem az egész világ fiatalságában értékelbizonytalanodást okoztak. Így azután a sajátosságokat inkább válságértékként, mint értékválságként lehet jellemezni. Az értékválság hirdetése mögött sokféle szubjektív hiányérzett, jogos számonkérés, de megalapozatlan is meghúzódik. Korszakunkat sajátos történelmi kettősség jellemzi.

A szocializmus egyfelől a munka társadalma, de még csak abban az értelemben, hogy általános munkakötelezettség áll fenn, és megvalósult a teljes foglalkoztatottság.

Másfelől azonban a szocializmus az anyagi érdekelttség kora is. Mivel a munka még nem vált általános létszükségletté, ezért a munkavégzést elsődlegesen az anyagi ellentételezés ösztönzi. Az átmeneti társadalom kettős jellege mutatkozik meg abban is, hogy e korszakban megszűnnek ugyan a hagyományos magántulajdonon alapuló osztálykülönbségek, de a munkamegosztás fennmaradása új típusú rétegződést hív életre. Ezek a vonások szükségképpen megjelentek a társadalmi értékrend kettősségében is, amit a szocializmus sajátos, jórészt elmaradott országokban végbement eddigi fejlődése csak felerősít.

"A szocialista átalakulás kezdetén a társadalmi tudatban és magatartásmintákban ott voltak a hagyományos magyar közfelfogás olyan értékei, mint az emberek rang- és mód szerinti osztályozása; a pénzben mérő értékrend - ami egyébként már egy fejlettebb gazdálkodás lenyomata -, de nálunk ez nem párosult a munkakultúra és a szervezettség magasabb fokával.

S végül jelen voltak a mi társadalmi viszonyaink szempontjából oly nagy jelentőségű kollektivista és szolidaritáskereső is, de ezek a társadalomnak csak szűkebb körét hatották át. A munka presztizsének megnövekedése volt az a pont, amelyben nagy és pozitív változás történt a szocializmus évtizedeiben, éppen ezért hangzik el ma annyi panasz és kritika a pénz szerepének a munka rovására való felértékelődése miatt." /12/

Az ilyen válságkorszakokban különböző védekezési reflexekkel találkozhatunk.

A legpasszívabb forma, illetve reakciótypus a félelem expanziója. Nem véletlen, hogy most kaptak nagyobb teret azok az elméletek és életérzések, amelyek a környezetszennyezés veszélyeire, a rák, az AIDS betegségekre, stb. hívják fel a figyelmet.

A másik reakció a túlélés reakciója, mely a jelen felé fordul és csak a legközvetlenebb célokban tud és akar gondolkodni, tekintettel arra, hogy más nem is látszik.

"Nem látni az alagút végét!" - mondják az e táborba tartozók.

A megoldás a kooperatív és szolidáris cselekvésben látszik, melynek intézményei elvben a kollektív vállalkozások lehetnek.

A gyakorlatban keresni kell a megfelelő formákat, módszereket, hogy a lehetőségekből minél több válhasson valóra. Ma fő követelmény a vállalati önállóság határozott növelése. De az előbb említett problémák megoldása nélkül hiányzik mindaz, amit csak a kollektív és az egyéni távlati érdekek alapján lehet megfelelően eldönteni és irányítani.

E két szféra közvetítésének nélkülözhetetlen eszköze a szocialista társadalompolitika, amely az egyensúlyteremtés mellett gazdasági hajtóerőként is szolgál.

"Mindebből látható, hogy a társadalompolitika jóval többet kell, hogy jelentsen a gazdasági folyamatok, negatív társadalmi folyamatok mérséklésénél. Mivel társadalmi elveink elsősorban a társadalmi alapviszonyokban, tehát mindenekelőtt a munkaviszonyokban juthatnak érvényre, így a társadalompolitikai célok elérését nagyrészt a gazdaságpolitika biztosíthatja. De a fordítottja is igaz: komplex társadalompolitikai szemléletmód nélkül nem lehet eredményes gazdaságpolitikát sem kidolgozni, sem megvalósítani."

/13/

A válságkorszakok nemzedékei azonban más-más megoldási taktikát, más típusu értékorientációkat is kialakítanak.

A veszélyeztetettség, bizonytalanság olyan értékek keresésére ösztönöz, amelyeken^{nem} fognak a változások. Ezért nő meg az otthon, a család szerepe, jelentősége.

IV.

A gyermekkori értékek kialakulását befolyásoló

tényezők

A család hatása

A család hatásai az értékalakulás szempontjából nagyon el-
lentmondásosak. A családról, mint általánosságról beszélni
nehéz, mivel a családi hatások rendkívül különbözőek, a csa-
ládokban az egyetlen közös vonás éppen e különbözőség.

"A család, mint eszmény; a bensőségesség, az érzelmi meg-
erősítés, a biztonságos háttér javait nyújtja az egyénnek,
s ha nyújtja többnyire el is ülteti benne ezen értékek ér-
ték voltánáktudatát, s a törekvést ezek újrateremtésére.

De hasonló törekvéseket indíthat be az ilyen hiánya is, ha
ugyanakkor megérinti az egyént ez az eszmény. Ez a család-
eszmény kétségtelenül jelen van a legfiatalabb generációkban
is." /14/

Jelentősége folytán az elmúlt évtizedek során a család,
mint társadalmi intézmény, viták témája lett.

Egyrészt elhangzottak olyan vélemények, hogy a családok
már nem tudnak eleget tenni azoknak az igényeknek, amelye-
ket tagjaik velük szemben támasztanak, s működésük nem fe-
lel meg a társadalom által megfogalmazott követelményeknek.

Ezért javaslatok születtek a jelenlegi családi forma radikális átalakítására, illetve más együttélési formákkal való helyettesítésére.

A másik oldalon viszont a politikai vezetés ismételten leszögezte, hogy társadalmi fejlődésünk céljainak eléréséhez szükség van a család intézményének fennmaradására és közreműködésére.

A tudományos kutatások zöme is arra a következtetésre jutott, hogy mind társadalmunk, mind pedig az egyének funkcionálásához nélkülözhetetlen a család.

A kutatások azt is megállapították, hogy a családok csak akkor tudják ellátni feladataikat, ha a társadalom világos és őszinte képet kap a családról, annak működéséről, s működési zavarairól, plussz ahol ez szükségesnek látszik, a társadalom hivatalos szerveinek segítséget kell nyújtaniuk a nehézségekkel küzdő családoknak.

A társadalom szempontjából a család két alapvető funkciót lát el:

- gondoskodik a népesség utánpótlásáról a gyermekvállalással, a szülésekkel;
- átadja a gyermeknek azokat az alapvető ismereteket, amelyek a mindennapi élethez, a beilleszkedéshez kellenek.

A múltban a családok a termelésnek is fontos egységei voltak, /elsősorban a paraszti gazdaságok/ ez a szerepük azonban az átrétegződés folytán világszerte háttérbe szorult, de nem szűnt meg.

A családtagok szempontjából a család legfontosabb feladata tagjaik érzelmi szükségleteinek kielégítése. Emellett a házasság intézménye adja a szexuális vágyak kielégítésének alapvető keretét, és a családi gazdálkodás gondoskodik a mindennapi élet menetéről is.

Annak ellenére, hogy a magyar fiatalság körében ma is elterjedt a gyermek utáni vágy és a gyermekkel kapcsolatos élmények várása, mégis mint ezt már korábban érzékeltettük az 1950-es évek vége óta olyan alacsony szintű a gyermekvállalás Magyarországon, hogy a szülések száma az utóbbi 4 évben már elmarad a népesség utánpótlásához szükséges számtól./III.sz. melléklet/

A gyerekekről való lemondásnak egyrészt anyagi okai vannak, másrészt az, hogy a gyermekvállalás mintegy két évtizedre meghatározza a családok életét.

Ez idő alatt a család egyik legfőbb funkciója, hogy a gyermeket felnevelje és felkészítse arra, hogy később önállóan be tudjanak kapcsolódni a társadalom életébe.

Az első három évben ez a felkészítés - tekintettel a GYED-re - melyet szocializálásnak szoknak nevezni, szinte kizárólag otthon, a családon belül történik. A gyermek ez idő alatt a szüleitől tanul meg beszélni, elsajátítja az alapvető fogalmakat, melyekhez az az értelmezés tapad, amelyet a szülők adnak e fogalmakkal. A szülők alakítják ki a gyermekben a legfontosabb viselkedési normákat, tőlük tanulja meg a követendő legfontosabb szabályokat.

A tanulást megkönnyíti a családban az az erős kötődés, ami a legtöbb esetben kialakul a gyermekben szüleivel kapcsolatban, akiknek minden szava, cselekedete mintává válik, vagy követendő példává. Ebből következik, hogy a szülők nemcsak akkor nevelik gyermekeiket, amikor tudatosan foglalkoznak vele, hanem megszakítás nélkül mindig, amikor a gyermek jelenlétében viselkednek.

A szülők nevelői tevékenységét sok bírálat éri napjainkban. A gyermek-szülő viszony sok családban nem alakul megfelelően, nem ad szilárd bázist a gyermek személyiségének nyugodt fejlődéséhez és ez hozzájárulhat ahhoz, hogy a gyermek később rosszul illeszkedjen be a társadalomba.

Ennek egyik oka a mai szülők elbizonytalanodott nevelői magatartása. Többségük nevelési ismeretei ugyanis saját gyermekkori tapasztalataiból származnak, amelyek jelentős mértékben a hagyományos tekintélyvelven alapulnak.

Ugyanakkor egyre szélesebb körben ismertek a megengedő nevelési elvek, de többnyire nem következetesen alkalmazzák. A szülők általában engedik, hogy a gyermekük kedve szerint viselkedjen, amikor azonban kényelmüket zavarja már az ilyen gyermeki magatartás, a tekintélyelvnek megfelelő kitörésre kerül sor, így az annyiszor elítélt veréssel élnek. Az ilyen kiszámíthatatlan szülői reakciók viszont bizonytalanságot és lázadást eredményeznek a gyermeknél a szülőkkel szemben.

"Ha azonban a család csak eszményinek hazudja magát, ez a benne felnövekvőt lázadásra ingerli, s ennek még nagyobb a jelentősége olyan korokban, ahol megnövekszik a privátszféra szerepe, miként a mi korunkban is." /15/

A család nemcsak családi életre szocializál, hanem sokszor helyettesít más hatásokat, sok vonatkozásban mintegy a társadalom helyett áll, s esetleges üressége a "világ" ürességének érzetét sugallja. Méginkább így van ez, ha a család eleve csak feszültséggóc, vagy ha elemeire esik szét.

"A családi hatásokat kell minden eszközzel úgy alakítani, hogy az ott élő kiskorúak ne devians, hanem törvénytisztelő, erkölcsös életmodellt tanuljanak. Ezért nagyon fontos a család figyelemmel kísérése, segítése és erősítése. Minden politikai és szakmai szervzetnek oda kell hatnia, hogy a családi kapcsolatok ne lazuljanak fel, a szülők a kötelességeiket teljesíték gyermekeikkel szemben." /16/

Az átlagos családra napjainkban kétséggel a már előzőekben említett elbizonytalanodás a jellemző. Napjainkban a rohanó életstílus ellenére valószínűleg ugyanúgy foglalkoznak a gyermekekkel, mint a régebbi időkben, csak hogy az akkori évszázadok érlelte normák biztonságában a szülők magatartása értéket, szemléletet sugárzó, nevelő hatású volt a mai családok többségében pedig éppen ez hiányzik. A lényeg végülis az, hogy a nevelő nemzedék a bizonytalan, régi és új normák között ingadozik, egyiket sem képesek igazán képviselni.

A példa hiánya viszont a gyermekeknél már hatványozott elbizonytalanodásban jelentkezik, ami az önkép zavarait eredményezi.

Az okok közt a kulcselem kétséggel a nagy és gyors társadalmi átalakulások hatása. Esetenként úgy tűnik, hogy a hagyományos mechanizmusokat a modernizáció széttörte, éppúgy mint nyugaton néhány évszázaddal korábban. A polgári fejlődés kialakította, megszilárdította a maga normáit, köztük családmódeljét. Ez viszont a szocialista fejlődésből még hiányzik - az új társadalom adekvát, saját normái az élet minden területére, s így a szocialista családmódel.

Az óvoda, illetve a közösség hatása

A gyermeknevelés és gondozás csak viszonylag rövid ideig kizárólagos szülői feladat. Már a gyermek életének első három évében is a gyermekek jelentős hányada, mintegy egynegyede a bölcsődébe kerül, hároméves kor után pedig a többség óvodás lesz. A család nevelő szerepe azonban változatlanul nagy akkor is, amikor a gyermekintézmények már közreműködnek a gyermek gondozásában.

Maguk a gyermeknevelés céljából létrehozott intézmények sem lépnek fel azzal az igénnyel, hogy a családot háttérbe szorítsák, hanem állandóan kérik a család közreműködését abban, hogy saját feladatukat a gyermeknevelésben megfelelően elláthassák.

Az előzőekben leírtakat /elbizonytalanodás, értékkeresés, kompromisszum/ alátámasztja, hogy "az óvodai nevelés során például egyértelműen ki vannak tiltva az úgymond agresszivitásra ösztönző játékok. Ezzel figyelmen kívül hagyva, azt az emberemlékezetig visszavezethető tapasztalatot, hogy a kislányok szeretik a babát, a kisfiúk a katonásdit. A mindkét nem számára izgalmas, konstruktív, elektronikus társasjátékokon túl, ma is léteznek kifejezetten fiú és kifejezetten lányos játékok, játékszerek. Mióta világ a világ ugyanis a fiúk szeretik a puskát, a kardot, a katonásdit, hiába is tiltják őket a felnőttek.

A bazárok kínálatának tetemes részét alkotják a csákók, a kardok, a játékkatonák, a játéktankok és ágyúk, a coltok. A szülők megvásárolják ezeket:

- részben azért mert nem tudnak ellenállni a kitartó követelésnek;
- részben mert emlékeznek rá, gyermekkorukban ők is boldogan vivtak a főzőkanálból előléptetett karddal vagy kukoricaszárból összeeszkábált nyilpuskával;
- a gyerekek ma már nem hajtogatnak csákót, nem barkácsolnak puskát, ők készen kapják ezeket;
- "mert, úgy el van velük a gyerek".

A szülő tehát fizet és ezzel megvásárolja nyugalmát, egy időre. Az okosabb felhasználja gyermeke hadi érdeklődését és fegyverimádatát nemzeti múltunk ismertetésére, a történelem megszerettetésére." /17/

A célszerű az lenne, ha az óvoda és a szülő folyamatosan figyelemmel kísérné, nevelné a gyermeket egymást informálva annak viselkedéséről, az esetlegesen jelentkező problémák megoldása és az egységes nevelés céljából.

Figyelni kell ugyanis arra, hogy a kicsik külső mintákat másolnak. Az értékek tehát ekkor még nem tudatosak, hanem nagyrészt érzelmi szálakból táplálkoznak. Mivel a gyermek erősen emberközpontú, szeretetigényes lény, és elsősorban

azok magatartását utánozza, akikkel kölcsönös vonzalom
fűzi egybe. Többnyire nem zavarja, ha ezek az egyének
egymástól homlokegyenest eltérő nézeteket vallanak, hi-
szen még nincs kialakult gondolkodási mechanizmusa.

V.

A kisiskolás és az ifjúkori értékek kialakulása

Az iskola hatása - az oktatásbeli gondok

Az óvoda után az iskola a másik olyan intézmény, amely a felnövekvő nemzedék szempontjából alapvető. Az értékek alakítását az iskola tudatosan is legfontosabb céljai közé sorolja.

"A jelen ifjú nemzedékeit nevelő iskola azonban ugyanúgy elbizonytalanodott értékeiben, mint a családi nevelés."

/17/

Az elbizonytalanodás az alapja a sokszor tapasztalt, szülő-iskola egymásra mutogatásnak is.

Ellentmondás, hogy a feladat a jövőre való felkészítés, de ezt mindig a tegnap alapjain végzik. Ebből a társadalom gyors változásai esetén egyrészt az élet követelményei - vel való állandó feszültség következik, s ez eleve csökkenti az iskola magabiztosságát, másrészt állandó új, meg új reformtörekvések jelentkeznek, amelyek viszont az iskola magabiztosságát, megszokottságát ütköztetik, s vezetnek ugyanehhez az értékbizonytalansághoz.

De a pedagógiai elvek is megosztják a tanárokat. A mai iskolákban egymás mellett él a régi, tekintélyelvű fegyelem és a liberális pedagógia. Hatásai többnyire kioltják egymást, s egyúttal ütköznek a családok értékeivel, mivel ez a két nevelési modell a legelterjedtebb a családokban is.

Az, hogy az iskolákban melyik irányzat kap nagyobb teret, nagymértékben attól függ, éppen mi tűnik nagyobb veszélynek. Az ifjúság nagyobb arányú devianciája kedvez a kemény módszerek alkalmazásának, a társadalmi elakadás esetén a szelepek kinyitása céljából legegyszerűbb a liberalizmus lágyságával válaszolni.

Ezek a gondolatok is jelzik, hogy oktatásügyünk évek óta a közfigyelem központjában áll, az iskola változásait élénk érdeklődés kíséri. Gyakoriak az oktatásügyi viták, s ezekben olykor szélsőséges vélemények is hangot kapnak. Az oktatás területén tapasztalható gondok súlyosak, melyet a diákok, a szülők, a pedagógia felelős vezetői, és a nevelők egyaránt megsínylenek.

A demográfiai hullámok az oktatás helyzetében és hatékonyságában feszültségekhez vezettek azzal együtt, hogy az egyes korosztályok végigvonulása az iskolarendszeren, jól tervezhető. Az osztálytermek létesítésének ellenére nőtt:

a tanulócsoporthok átlagos létszáma, és a két műszakban használt osztálytermek aránya.

"A születések ingadozása szintén sok feszültség forrása volt. Az 1973-ban belépett nagy létszámú korosztályok az 1980-as évtizedben már az általános iskolába jártak, így a korábban 25.000-rel növekvő óvodáslétszám stagnálni kezdett.

Az általános iskolások száma 1980-tól 1.127.000-ről

1987-ig 1.300.000-re

növekedett. Ezt követően az ezredfordulóig mintegy

400.000-es csökkenés várható, tehát a generációk

iskolai helyzete minőségileg javul.

Reális célként csak az tűzhető ki, hogy az ezred fordulóra az oktatási intézmények épülete megfeleljen az előírásoknak, kihasználtságuk 100 %-os legyen, vagy ezt ne sokkal haladja meg.

A VII. ötéves tervidőszakban mintegy 450-nel több tanulócsoporth elhelyezéséről kell gondoskodni. Ezért a középfokú képzésen belül a gimnáziumokban az osztálylétszám 34-ről 38-ra, a szakmunkásképző intézetekben 30-ról 33-ra változik." /18/

Indokoltnak látszik a régebbi építésű létesítmények átalakítása, az egész oktatási intézményhálózat felújításá-

nak megkezdése, ami az ezredfordulóra az igényeknek megfelelő, korszerűnek tekinthető intézményhálózat megteremtését eredményezheti.

A következő gond a népesedési csúcs követése pedagógusokkal. Jelenleg Budapesten kb. 1.000 pedagógus hiányzik, a VII. ötéves tervidőszakban pedig csak a fővárosi általános iskolákban, több mint 5.000 új tanár belépésére lenne szükség. Tervezik a gondok enyhítésére a diploma megszerzése előtt, a pedagógusoknál bevezetni a tanulóévet. Ez egyrészt segítené az iskolák munkáját, másrészt a pedagógusképzést is közelebb vinné a gyakorlathoz.

Az eddigi két nagy demográfiai változás következményeit nem vette figyelembe a hosszú távú tervezés, mert ilyen tervek amúgy sem készültek. Ebben az értelemben tehát minden eddigi ötéves terv a közoktatáspolitikában rögtönzésnek tekinthető.

Ezt a bizonytalanságot felszámoldandó 1986. szeptemberétől új oktatási törvény ad jogi kereteket a nevelés és oktatás fejlesztéséhez. Az MSZMP központi dokumentumai alapján megszülettek azok a szakmai programok is, amelyek hosszabb távon irányt mutatnak iskolarendszerünk átfogó fejlesztéséhez.

A közoktatás és a felsőoktatás mintegy 2000-ig szóló fejlesztési programja szorosan kötődik társadalmi céljainkhoz. A dokumentumok tükrözik, hogy hazánkban az oktatás társadalmi szerepe és jelentősége gyors ütemben növekszik. Egyetlen területen sem képzelhető el ma már a hatékony és korszerű cselekvés megfelelő szellemi háttér és műveltségi szint nélkül.

Az általános műveltség és a tudás színvonala közvetlen tényezője a termelésnek, kihat a technológiai fejlesztésre, a munkakultúrára. Nem véletlen, hogy a gazdasági fejlődés kulcsselemének világszerte a tudást, illetve a tudás növelésének gyorsaságát tekintik.

"Hazánk életének következő évtizedeit a korszakváltás időszakának tekinthetjük. Gazdasági fejlődésünk, műszaki haladásunk meggyorsításának feladatai előtt állunk, új növekedési pályára kell állítani gazdaságunkat. Minden területen alkalmazkodni kell az intenzív fejlesztés követelményeihez, helyt kell állnunk a világpiac küzdőterén, versengeni kell nemzetközi gazdasági pozíciónk javításáért. Társadalmunk szocialista vonásainak erősítésén, új módon felvetődő kérdések hiteles megválaszolásán kell munkálkodnunk az élet minden területén. Korszerűsíthetjük politikai intézményrendszerünket, programunk a szocialista demokrácia szüntelen fejlesztése.

E valóban korszakos feladatok megoldásában oktatási rendszerünkre is nagy szerep hárul. Ahhoz, hogy ennek megfelelhessen, magának is fejlődnie, korszerűsödni kell. Ezért került napirendre az alsó-, közép- és felsőfokú képzés, valamint a továbbképzés egész rendszerének hosszútávú fejlesztése a közelmúltban jóváhagyott kormányprogramok alapján." /19/

Meghatározásra, illetve konkrétizálásra került oktatási programunk a gazdasági-társadalmi fejlődés szolgálatában.

"E témakörön belül fő cél az, hogy megújuljon az oktatás tartalmában és módszereiben, fejlődjön szervezetében, személyi és gazdasági feltételeiben;

- az óvodai nevelés a tanköteles korba lépőknél általánossá váljék,
- az általános iskolákban és a középfokú oktatásban a demográfiai hullámot figyelembe vegyük /IV.sz. melléklet/,
- csökkenteni kell a középiskolákban jelentkező zsúfoltságot,
- javítani kell a személyi feltételeket, vagyis a pedagógusképzést, a pedagóguspálya vonzerejét." /20/

Feladatok fogalmazódtak meg az 1986/87. tanévre a következők szerint:

- "- A tanévben folytatódik a tartalmi korszerűsítés programja. Ebből a legaktuálisabb feladatok az elmúlt években bevezetett új tantervek és tankönyvek korrekciójához kapcsolódnak.
- A tartalmi korszerűsítés feladata az általános és középiskolák oktató-nevelő munkájának színvonalemelése minden területen. Ennek egyik eszköze a tanulói túlterhelés enyhítése, elsősorban a magas óraszámok csökkentésével.
- Kiemelt feladata a tanévnek a számítástechnika - sőt informatika - ismeretek oktatásának további fejlesztése.
- A közoktatásban az idegennyelv-oktatás hatékonyságának javítása.
- Folytatódik a középfokú technikusképzés tavaly elkezdett programja." /21/

A leírt feladatok oktatásunk neuralgikus pontjait célozzák, kijelölve azokat a teendőket, amellyel azok helyzete javítható, illetve javítható lenne. A gazdasági terveink időarányos végrehajtását tekintve, az az oktatási feladatok helyzetével azonos, tekintettel a gazdaság meghatározó helyzetére, valamint az oktatási program anyagi háttéré-

re. Tehát az előirtak teljesítése e területen is nagyobb erőfeszítést igényel az érintett fiataloktól, a kortársaktól, melyek tagjai tagadhatatlan hatással vannak egymásra.

A kortárscsoportok hatása a gyermek és fiatalkorúak között igen jelentős. A neveléssel együtt jelentkezik és végig kíséri a fejlődést az óvodáskortól élete végéig, mint társas kapcsolat, mint kortárscsoport vagy, mint kollektíva.

"A 6-10 éves gyermek kezdi jól látni mi történik a családban. Már észreveszi, hogy apjának rossz kedve van, és ezt anyjának is tudomására hozza. Máskor apjával köt szövetséget, amikor pl. édesanyját akarja ajándékkal meglepni. Megtanul lemondani arról, amit szeretett volna, ha az sokbakerül. Már nem beszéli ki családtagjait. Kezdi felismereni az együttélés formáit. "A család", "rokon", "szomszéd", "idegen" fogalmakat már nem keveri össze.

A 6-10 éves gyermek társaihoz is másképp kapcsolódik, mint régebben, már látja, hogy neki is segíteni kell ahhoz, hogy segítséget kapjon, adni kell annak, aki kapni akar."

/22/

Az általános iskolai korosztály igazi, kialakítható fejleszthető értéktartalmai kisközösségi jellegűek. A gyermek e korábeli járatlansága a makroközösségek világában életkori sajátosságaikból adódik.

A középiskolásokat értéktudatuk kialakításában már erősen befolyásolják a feltételezett elvárások, melyeknek érvényesülésük érdekében meg kell felelniük. Ez többnyire tudati kettősséghez vezethet. Kialakul egy valódi és egy külső használatra fenntartott értéksáv.

"A kétféle értékstruktúra felderítése nagy módszertani körütekintést igényel, hiszen a tanulóknak már van fogalma arról, hogy mit várnak el tőle, és többnyire azokat jelöli meg. Önálló fogalmazványaikban, valamint a kötetlen beszélgetésekben viszont általában azt fejtik ki, ami valóban foglalkoztatja." /23/, /V.sz. melléklet/

A középiskolás tudatában a cscaládhoz fűződő értéktartalmak háttérbe szorultak, és a teljes kibontakozása felé tartó személyiség értékei kerülnek előtérbe. A közeledő pályaválasztás hangsúlyossá teszi a munkához fűződő értékeket. A kortárscsoport tagjai megbeszélik, tudják egymásról, ki milyen pályán szándékozik továbbhaladni. Ennek megfelelően súlyoznak a tantárgyak tanulásában is, valamint a járulékos ismereteik megszerzésében. Az "erős iskolák", vagy osztályok, barátok ezáltal inspirálják egymást a jövőben elérendő célokra. Természetesen megtalálhatjuk a társadalmilag elítélt magatartásokra való inspirációt is fiataljainknál, és erre a későbbiekben még visszatérünk.

E pár gondolatban érzékeltetni próbáltam csak a kortárs-csoport jelentőségét, tekintettel arra, hogy ez már a neveléslélektan területe, ahol már konkrétan megfogalmazódott:

"A nevelés és az oktatás bizonyos szervezeti formák közt megy végbe. A nevelés szervezeti formái: a különböző közösségek. Ilyen közösségek: a család, az iskola, az osztály, az úttörőcsapat, stb. A neveléslélektan ezzel kapcsolatban azt vizsgálja, hogy a nevelő közösségeknek mi a pszichológiai hatása, milyen közösséglélektani törvényekre lehet és kell építeni a pedagógiában." /24/

A jövőben elérendő célok megfogalmazásában és elérésében nagy a pedagógusok szerepe

A már korábbiakban jelzett helye és irányba befolyásolás, a közösségek kialakítása és "kormányzása" ez irányba, a pedagógusok feladata, legalábbis nagyrészt, ha elfogadjuk azt, hogy "az iskola - mint minden szervezet - szerepek, azaz normázott viselkedési minták együttese." /25/

"Az iskola, mint társadalmi szervezet, szocializációs szükségleteket elégít ki, társadalmilag érvényes tapasztalatok, tevékenységnormák rendszerét adja tovább." /26/

Az iskola tehát az a hely, amely számos lehetőséget kínál az interperszonális kapcsolatos kialakítására, az együttes

tevékenység kialakítására, megszervezésére, a kortársi és egyéb érzelmi kapcsolatok elmélyítésére. E folyamatok irányítása a pedagógus feladata, amelynek elég gyakran nem tudnak megfelelni. Ritkán fordulnak elő a kreatív munkára építő foglalkozások, alacsony az individualizáció foka, az egyes személyekhez ritkán jutnak el a pedagógusok. Az iskolát a nézetek és értékek, az ismeretek és a hozzáértés átadási helyeként veszik, ahol a pedagógus határoz, irányít és megkövetel.

A tanulók sajnos hamar rájönnek, beletanulnak, hogy fő erénynek a nyugodt, passzív, kritikátlan fogékonyság, a szerény engedelmesség, a "játékszabályok betartása" számít. Ezt a gyakorlatot kellene megszüntetni, a már felismert hibákon okulva az egyéniség/-ek/ kibontakoztatása érdekében, bár ők még legalább ismerik, illetve betartják a "játékszabályokat".

Más a helyzet a deviáns magatartást tanúsító fiatalokkal és értékeikkel.

Bár az ilyen magatartást, illetve ennek szélsőséges eseteit - bűnözés - megvalósító fiatalok száma százalékban nem jelentős, mégis oda kell figyelni a növekvő tendencia, valamint a "viselkedésminta" miatt e problémára.

Alapvető ok, hogy szűkül a nevelési struktúra. A szülőknek mindig kevesebb az idejük az utódokkal vesződni.

Egyrészük a többletmunkák állandó időzavarával küszködik, másrészükből eleve hiányzik a pedagógiai érzék, s a szét-hullott család sem képes a gyerekeknek támaszt nyújtani. Jobbára az iskola is érzéketlen a fiatalok egyéni gonja-ira. Így pedig követési minta nélküli, magára maradt, lel-kileg rosszul táplált gyerekek egymáshoz fordulnak, meg-növekszik szubkultúrájuk szerepe, a jót és a rosszat egy-mástól tanulják, felerősödik a kortárscsoport szerepe.

"A szubkultúrális jegyeknek /pl. az öltözködés, a sajátos dialektus, az izlés, a megjelenés, a viselkedésmód/ a ser-dülő számára nagy pszichológiai jelentőségük lehet.

Bennük nyilvánul meg és hangsúlyozódik az oly fontos ho-vatartozás érzése, az önkifejezés, a kommunikáció és az identifikáció, valamint a státus elnyerésének lehetősé-ge, egyszóval számukra ez a "másság" hangsúlyozásának fontos eszköze." /27/

Az is fontos,..."hogyan ne devianciál vagy ellenkultúrát lássunk benne, mert akkor gondolkodásunkat feloldhatat-lan ellentétekbe kényszerítjük /pl. domináns-deviáns/, s ez éppen a társadalom kultúrájának belső strukturáltsá-gát, s e struktúra funkcionálását fedi el.

Az ellenkultúrális jelenség lehetősége akkor alakul ki, ha egy szubkultúrális csoport vagy réteg képtelen azono-sulni társadalmi helyzetével, ugyanakkor a társadalmi struktúrába való beilleszkedését egy sor társadalmi té-nyező kikényszeríti." /28/

Minden társadalomnak meg volt, illetve meg van az a fiatalok egy részét magába foglaló rétege /aszfaltbetyár, huligán, csöves/ , amely markánsan mutatja az adott kor és a társadalom oda nem figyelését problémáikra, a fiatalok útkeresésére.

Magyarországon a leirtakat jelképezi a "csöves jelenség", mely értelmezésének egyenetlenségei és bizonytalanságai tükröződnek a problémák kezelésére vonatkozó elképzelésekben. A javasolt teendők és állásfoglalások többnyire megkésve, az eseményektől lemaradva, bizonytalanul fogalmazódtak meg. Nem foglalkoztak megfelelő komplexitással a probléma lényegével, gyökereivel, így minden jószándék ellenére a kezdeményezések csupán tüneti kezelésnek értékelhetők.

Más vonatkozásban pedig megfigyelhető, hogy a defenzív helyzetből megfogalmazott következtetések a cselekvésben való gátoltság érzését erősítették olyanokban is, akik valamit tenni akartak.

A bizonytalanságot jól jelzi, hogy gyakran ott, ahol pedagógiai eszközökkel kellett volna élni, a bűnüldözés eszközeit alkalmazták, vagy fordítva, ott is pedagógiai módszereket alkalmaztak, ahol az önmagában már nem volt célravezető.

Egyes jelenségeket különösen kezdetben deviánsnak tartottak, s agresszíven léptek fel ellene. Eközben - éppen az ilyen fellépés és a jelenséget elítélő közvélemény hatására - az érintett fiatalokban fokozódott az ellenállás, az indulat, a kiközösítettség érzése. Mindez tovább gerjesztette magát a jelenséget is.

A leírtak alapján úgy tűnik, nem szükségtelen a csöves jelenséget és annak különféle értelmezését alaposabban megvizsgálni, e jelenség mélyebb társadalmi, politikai, nevelési összefüggéseit, a létrehozó források okait felerősítő társadalmi és pszichológiai mechanizmusok működését, az okok, az okozatok és a jelenségek összefüggéseit feltárni.

Egy gondolat már az elején adódik, mely szerint mint a többi /huligán, stb./ ez sem tekinthető ellenkultúrális jelenségnek. Lényegesen több rokonvonást mutat az ifjúsági szubkultúrával, mint amennyi azzal ellentétes tényezőt tartalmaz.

E téma boncolgatása során többet tudhatunk meg a fiatalok szocializációjáról, különösen a kortárs csoportok és szubkultúrák kialakulásának és egymásra hatásának, valamint a beilleszkedési zavarokra utaló sajátos jegyek mai jellegzetességeiről.

A csövesek és jellemzőik vizsgálata során általánoságban megállapítható, hogy az 1960-as évek beatnemzedékének szolid, nyílt szívű lázadása után keményebb, de egyben származásosabb, elnyomorodottabb elutasítás, menekülés, szembeszegülés a csöveseké.

A beatnemzedék halványkékre koptatott nyugati márkás farmernadrágját náluk csövesre szűkített, elnyűtt konfekciónadrág, a szabadon lógó hosszú haját, középrövid, szemöldököt takaró váltotta fel.

"Az első beatnemzedék gombamód szaporodó amatőr zenekarai köré szerveződő spontán csoportosulásaiknak színes kaleidoszkópját a mágneses mozgást követő, egy ritmusra vonagló, hatalmas szürke tömeg homogén képe váltotta fel.

Amíg a beatfiatalok jóízű ellenindulatokat váltottak ki a normatartó többségből, a csövesek alattomos agressziót és tompa elutasítást hívnak belőle elő.

Csoportosulásaik kellemetlen színfoltok a nagyvárosok betonozott terein és aluljáróiban. Kihívóan kellemetlenek, még ha nem is kötekednek senkivel, látványuk egymagában is azzá teszi őket. A jóllakottat az éhezésre, a rendőrt a rendetlenségre, a higgadt fontolgtatókat a bölcsesség tehetetlenségére emlékezteti. A társadalom tagjait egész életvitelük megkérdőjelezésével molesztálják." /29/

A leirtakkal nem egyezik az ahogyan a csövesek vélekednek magukról.

Ha az emberek csövesekről beszélnek, munkakerülőkre, bűnözőkre gondolnak, akik keresztet, kilós lakatot, pengét hordanak a nyakukban, és biztosító tűt a fülükben.

Ilyenek is vannak köztük, de ők vannak a legkevesebben. Intézetisek, kallódó gyerekek, akik szakképzettségük miatt nem tudnak, nem is akarnak munkát vállalni. Megszöktek otthonról, nincs lakásuk, csöveznek, lejmolnak, isznak és ahol lehet botrányt kavarnak.

"Vannak úri csövesek /digók, popperek/, akik csak divatból járnak csövesen. Ők gazdag szülők gyermekei. Sokan vannak, akik csak koncertekre öltöznek fel csövesen, mert otthon nem engedik úgy öltözni őket, ahogy szeretnének. Ők azok a csövesek, akik koncert után hazamennek, és úgy élnek, mint annak előtte. Végül vannak azok - talán a legtöbben -, akik se nem bűdösek, se nem koszosak, otthonuk, pénzük is van, de akik elégedetlenek azzal, ahogy élnek, s ez ellen lázadnak." /30/

Lakóhelyükről, családjukról és szüleikről.

A csövesek, illetve csoportjaik tagjai többnyire otthon laknak, kisebb részük időnként otthon alszik, máskor csövezik. A csövezés meglehetősen alkalmyszerűen jelentkezik, rendszerességet csupán a hétvégeken és koncertekhez kötődően lehet megfigyelni.

A szülők foglalkozása meglehetősen vegyes. Az esetleges feltételezéstől eltérően, valamennyi társadalmi osztály, réteg képviselőit megtalálhatjuk közöttük.

A családi háttér hiánya alapján elkülöníthető kategóriaként szerepelnek az állami gondozott, javítóintézeti gyerekek. A családokban a válások száma igen magas. Ennek a társadalomra való veszélyességét illusztrálja a VI.sz. melléklet.

A család tanulmányozása során egyértelmű összefüggést lehet felfedezni a családok csökkenő vonzereje és a csövesség kialakulása, terjedése és hatása között.

Az iskolához való viszonyokról.

Az iskolához való bevallott viszonyuk nem jó. Emögött általában kedvezőtlen iskolaélmény, vagyis kudarc húzódik. Kedvenc témákról alig tudnak beszámolni, sőt tanáraikat általában kivételezőnek, igazságtalannak, ideges, türelmetlen, durva embernek tartják.

"Ezen iskolai kudarcoK következményei, megjelenési formái:

- az önértékelési zavar
- az értelmi retardáció
- az érdeklődés beszűkülése
- a szorongás
- az indulatosság." /31/

Tapasztalható még agresszivitás, az érdeklődés csökkenése, általában a társadalmi /iskolai/ értékek, normák, elvárások iránt.

Nehéz volna felderíteni azt a szövevényes és bonyolult mechanizmust, amely ezeknél a fiataloknál a kisebb kudarcától, megaláztatástól, a félelemtől, az ellenállásig, a fokozódó feszültségig, majd az erre való reakcióig vezet. Az azonban nyilvánvalónak tűnik, hogy ezek egymáshoz szorosan tapadó, egymást közvetítő tényezők, melyek egymást hozzák világra. Az iskolai kudarc azonban nemcsak az iskola problémája. Egyszerűbben szólva, a család és az iskola, a társadalmi viszonyok hatásának sokszor bonyolult egymásba fonódásáról van szó, amelyek egymást erősítő, vagy gyengítő hatását figyelhetjük meg. Figyelembe kell venni, azt az összefüggést, hogy az iskolai kudarcok, az iskolához való rossz viszony, általában rossz családi háttérrel, az iskola iránti helytelen beállítódással párosul.

Igy aztán érthető következménynek tűnik, "...hogyan ezek a fiatalok mintegy megpróbálnak kivonulni abból az intézményből, amelynek értékrendje számukra többnyire csak kudarcot és meglehetősen alacsony társadalmi presztizst tartogat." /32/

A munkához való viszonyukról szólva jellemző, hogy a munkával kapcsolatban először a pénzt hozzák szóba, s a munka csak, mint a pénzkeresés eszköze jön számításba. A munkát, a munka örömet mint a személyiség kiteljesítésére alkalmas eszközt, nem tartják számon. A munka számukra inkább csak valamiféle szükséges rossz, ami a megélhetéshez, a zaklatásmentes léthez kell. Ehhez sokszor a szülői "gondoskodás" is besegít, a "dolgoztam én eleget, legalább neked legyen jobb" mentalitással.

Természetesen ennek megfelelően alakul a munkahelyhez, s az ott felkinálkozó lehetőségekhez való viszonyuk is. Maguk körül az embereket általában kispolgárinak tartják, a társadalom túlnyomó többségéről az a véleményük, hogy mindenki csak rohan a pénz után, és nem létezik más az életükben, mint a munka és a televízió. Ugyanakkor tulajdonképpen úgy tűnik, irigylik azokat, akiket lenéznek, akik az általános értékrend szerint normálisan élnek.

Sajátos az anyagi javakhoz való viszonyuk. A pénzt fontosnak tartják az életben, de úgy látják - a munkával olyan keveset lehet keresni és olyan kööttségeket jelent -, hogy az nem éri meg. Ezért a könnyebb életvitel érdekében inkább elfogadják a majdnem teljes pénztelenséget.

A civilizáció alapvető értékeivel szemben rendkívül alacsony az igényszintjük. Nem különösebben érdekli őket, hogy mit esznek, hogy milyen körülmények között laknak, illetve megpróbálnak úgy csinálni, mintha nem érdekelné őket.

Akik dolgoznak vagy dolgozni akarnak, általában előnyben részesítik a szabadon végzett munkát, amely gyakori utazást igényel, vagy általában a kevésbé kötött munkahelyeket. Ennek megfelelően szívesen mennek plakátragasztónak, kézbesítőnek. Alapvetően nem munkakerülők, bár szívesen tartják távol magukat, főleg a kötöttebb munkától. Ez nyáron még fokozottabban érvényesül.

Tanulmányaik befejezése után nem sietnek a munkába állással. Akik iskolájukat befejezik vagy félbehagyják, többnyire kivárják a jogilag engedélyezett egy hónapot, esetleg többet is. Ennek ellentmondó viszont, hogy a fiatalok körében magas az iskolai, illetve szakmai képzettség presztízse.

Jellemző életérzésükről, véleményükről, jövőképükről

Általános tapasztalatként leírható, hogy az eddigiekben említettek mellett problémaként jelentkezik, miszerint a fiatalok nem mindig vagy inkább gyakran nem találják meg a maguk helyét és feladatait a világban, holott kötődni akarnak valamihez és valakihez.

"Egyöntetűen jellemző, hogy úgy érzik, nincs módjuk beleszólni a körülöttük zajló élet változásaiba, ugyanakkor óriási szabadságvágy van bennük. Szeretnék megélni a szabadságot, megtapasztalni saját erejüket, azt hogy mire képesek, azonban minderre nem találhatnak maguknak terepet."

/33/

Rendkívül intenzív bennük a valahova tartozás igénye, és annak egyedüli kiélési lehetőségét szinte csak egymás között találják meg, ami társadalmi probléma is egyben.

Életmódjuk legfőbb kötőereje a puszta együttlétük, együvé tartozásuk. Keresik az önkifejezési, önkiélési formákat, azonban ezeket nehezen vagy egyáltalán nem találják meg.

Jellemző a felfokozott hiányérzetük, vágyakozásuk, meg nem fogalmazott tartalmak, lehetőségek után.

Társadalomképükről nem lehet egyértelmű, s mindig érvényes képet alkotni. Mindezzel együtt érdeklődnek a társa-

dalmi problémák iránt. Alapvető szocializmusellenes álláspont nem tapasztalható körükben, mint azt a következő szélsőséges vélekedésben is olvashatjuk:

"Miért csináljuk ? Mert ellenzékiek vagyunk, nem tetszik nekünk ami itt van. Mi ? Például a rendőrök. Olyan világot szeretnénk, ahol nincsenek zsaruk. Csak a nagy frankóság, mindenki azt csinálja, amit akar. Azon belül persze van egy központi akarat, ami vigyáz arra, hogy ne legyenek szegények és gazdagok. Mindenhová be lehet menni, akármilyen szerelésben, meg ilyenek." /34/

Véleményeikre, állásfoglalásaikra, mint a leírt példa is mutatja természetesen rányomja bélyegét a műveltségi szint, a különállás, az ellentmondás, a megbotránkoztatás szándéka éppen úgy, mint a tanult és tapasztalt, az átélte, de fel nem dolgozott élmény ellentmondása, a demagógia, a szélsőséges, kívülálló magatartás.

Megvetik a negatív emberi és társadalmi jelenségeket, a protekciót, a pénz utáni hajszt, az igazságtalanságba való belenyugvást, az előítéleteket.

Ellentmondásnak tűnik, hogy nagy részüknek saját jövőjéről kézzelfogható elképzelése egyáltalán nincs, ezzel együtt "jelenlegi" életformáját csak átmenetinek tekinti.

Beszélgetések során leszűrhető, hogy egyszer később, körülbelül olyanok lesznek mint azok, akiket megvetnek ma.

Céljaik megfogalmazásában szinte valamennyi jegyét fel lehet ismerni az általuk "kispolgárinak" fogalmazott életformának. Családot akarnak alapítani, nyugalmas otthonot teremteni, tisztességesen dolgozni, gyerekeket nevelni, annak anyagilag mindent megadni. Helyzetük értékelésében, jövőképükben megtalálható egyfajta nagyon nagy várakozás a társadalommal szemben. Igénylik, remélik, hogy a társadalom segíteni fog nekik.

VI.

Az életbe kilépett huszonévesek értékítéletei,

értékei

A családról a felnőttek szemével

Világszerte, így hazánkban is sok szó esik e témáról.

Igen eltérő véleményekkel találkozunk:...

"-egyesek szerint a család idejétmúlt, magát túlélte
társadalmi képződmény,
-mások szükséges rossznak tartják,
-vannak, akik úgy ítélik meg, hogy a család eszméje
szent, istentől adott, örök és megváltoztathatatlan."

/35/

A szakirodalmakban leírtaknak megfelelően a család a társadalmi fejlődéssel együtt jelenik meg az emberiség életében, és annak változásaival, a tulajdonviszonyok alakulásával formálódik, módosul.

Míg a feudális jellegű családban nemcsak a vagyon, hanem a feleség és a gyerek felett is az apa rendelkezett, addig a szocialista társadalmi viszonyok között éppen a tulajdonviszonyok változásával új normatívák alakultak ki a családban is.

A régi családi viszonyok alapját, az adás-vételt nemcsak nyelvünk őrzi: "eladó lány", "vőlegény" /vevő/, hanem őrzik a hagyományok, a szokások, amelyek tudvalevőleg erősek, s a társadalmi alapok változását is csak lassan követik. Alapjában e helyzetből származnak a konfliktusok. Modern korban élünk, mégis a családban olykor kísért a múlt. A magánélet gyakorlata és a kor - a kommunista - eszméi között nemegyszer ellentét keletkezik. Vannak, akik elveinket jól ismerik, a közéletben és munkájukban helyesen érvényesítik, azonban a magánszférában, az otthon falai között már kevésbé képesek erre.

"Némelykor a régi és az új összeütközése miatt, egyfajta tudathasadás alakul ki; munkahelyen elismert ember otthon elviselhetetlen despota, szinte középkori nevelési elveket vall és gyakorol." /36/

Pedagógusok a megmondhatóí, hogy értelmes, tanult emberek is mennyire elmaradott felfogást tanúsítanak a gyerekekkel való bánásmód tekintetében. "Engem is vert az apám, de embert faragott belőlem" - mondják, és követik is ezt a gyakorlatot. Pedig bizonyára ők is tudják, hogy a veréssel faragott, nem nevelt ember személyisége károsodik, nemegyszer agresszívvé vagy meghunyászkodóvá, alatomossá vagy elkeseredetté válik.

A családi élet harmóniáját veszélyezteti az uralkodási vágy, amikor a kölcsönös megbecsülés és egyenjogúság helyett, valamelyik vagy éppen mindkét fél a másik feletti hatalmat szeretné megkaparintani, akaratát a többiekre ráerőltetni.

Konfliktusforrás rejlik a család anyagi helyzetével kapcsolatos kérdésekben. Az anyagi javak megszerzése, gyűjtése egyesek valóságos szenvedélyévé válik. Minden eltörpül e céljuk mellett, végül az is, amire hivatkoznak, vagyis, hogy családjuk érdekében teszik. Ezt bizonyítják a TÁRKI adatbankjából származó adatok. /VII.sz. melléklet/

A nagy szerzési lázban sokan elfelejtkeznek azokról, akikért "hajtanak". Csak a pénzt, a vagyont látják.

Közben a család szétesik, a gyermekek elkallódnak, vagy érzelmileg eltávolodnak a szülőktől. /VI.sz. melléklet/

A család látja kárát annak is, ha könnyelműen, felelőtlenül bánnak a pénzzel, ha ésszerűtlenül gazdálkodnak, ha nem tesznek különbséget az ember testi-lelki gyarapodását biztosító fontos és kevésbé fontos, szükségtelen, csupán a státuszszimbólumokat gyarapító kiadások között. Ez általában civódás, vádaskodás, s egyre szélesebb szembenállás forrása. Úgyszintén az is, ha valamelyik szülőt káros szenvedély keríti hatalmába. A leggyakoribb az ita-
lozás, amely legyengíti az egyén fizika, erkölcsi, lelki erőnlétét, s közben szétrombolja a családi köteléket.

Következtetésként elmondható, hogy az erkölcsi eszmények alapján a családi életben is azokat kell mérvadónak tekinteni, amelyeket a társadalomban, az emberi együttélés más formáiban is követünk.

A leírtakból kitűnik, ..."hogy a magyar családokról nehéz sommás ítéletet mondani, mert nagy változatosság jellemzi őket, mind összetételüket, mind funkcióikat és a funkciók ellátásának szintjét illetően. Elsietett a magyar család válságáról beszélni, de ugyanakkor kétségtelen, hogy a családok jelentős része nem tudja ellátni azokat a funkciókat, amelyek mind a társadalom egészével, mind a családokkal szemben fennállnak." /37/

Mindezzel együtt nem tekinthetjük elavultnak a családot, mivel az a társadalom legkisebb építőeleme, közössége, illetve mert az új nemzedék a család keretei között nevelődik és illeszkedik be a nagyobb közösségbe, s válik általában a szocialista társadalom hasznos tagjává. Ezt a nevelést nem pótolja semmi, ezért a szülőktől joggal várható el, hogy eleget tegyenek ennek a kötelességüknek.

Az emberiség nemzedékről nemzedékre fejlődött úgy, hogy továbbadta értékeit az utódoknak. A ma élő nemzedékeknek is kötelessége, hogy gyarapítsa és áthagyományozza az ed-

dig őrzött és gazdagított nemcsak anyagi, hanem az emberi mivoltunkat is jelentő eszmei, erkölcsi, politikai, kultúrális értékeinket.

Természetesen a család értékmegőrző és gyarapító szerepe mellett érvényesülnie kell a felelősségteljes gondoskodásnak, amely nem csupán az utódokra, hanem az elődökre is vonatkozik. A gyermekek nevelése, a róluk való gondoskodás minden felnőtt embernek természetes emberi kötelessége, de az is, hogy erejét vesztett, öreg szüleivel törődjék, tisztelje, támogassa, gondjukat viselje.

Éppen ezért indokolt, ha a társadalom fokozott figyelemmel fordul a családok problémái felé, és létrejön a társadalompolitikának egy olyan ága, amely a családokat tekinteti tárgyának. Az 1984-es népesedéshatározat már az aktív családpolitika szükségességét hirdette meg, mely része lett az általános szociálpolitikának.

A családpolitikának széleskörű az eszköztár a. Ide tartoznak a különböző anyagi juttatások, a családoknak nyújtott szolgáltatások.

A családpolitika része a tudatformálás is. Ez a családi életre való felkészítéssel kezdődik, a családban majd az iskolában.

A tudatformálásban nagy szerepe van a tömegkommunikációnak is, melytől azt várjuk, hogy az őszinte és nyílt viták

által megerősödik azok táborá, akik a családot érdekesnek tartják az érte hozott áldozatvállalásokra, a bensőséges kapcsolatok kialakítása, illetve az elhidegülés megakadályozása érdekében.

Az, hogy valaki úgy érezze "megérte az áldozatot", vagyis a család biztos háttér legyen, tulajdonképpen a bensőséges kapcsolatok iránti igény kifejeződése. Ez az igény azonban megfogalmazódik tágabb értelemben is.

Természetesen a fiataloknál is jelentkezik ilyen igény, azonban gond, hogy társadalmunkban nem alakultak ki azok a stabil együttműködési keretek, ahol a fiatal - különösen a beilleszkedés problémáival küzdő - biztos fogódzókat, szabályozó elveket, jó értelemben vett tradíciókat találna. Hiányoznak azok az állandóan elvárt magatartásminták, amelyek biztonságos alapot szolgáltatnak a mindennapos cselekvésben. Ehelyett nagyon sokfél, heterogén érték és tudattartalmú viszonyulásokban kell részt vennie a huszonéveseknek. A gond nem az, hogy ... "adott helyzet-től függően, hol dirigensként, hol beosztottként, hol demagóként, hol kedélyeskedőként, stb. kell viselkedni, hiszen a szerepek válogatása önmagában természetesnek vehető. Sokkal inkább gond, hogy e szerepek a magatartás lényegi elemeinek állandó ki-becserélését kívánják meg, így valóban szinte "ki kell bújni a bőrből" nap mint nap, sőt óráról órára a fiatalnak.

Ebből persze az következik, hogy végülis egyik szereppel sem lehet igazán azonosulni, illetve mindegyikkel szükséges, amitől egy meglehetősen mély, súlyos bizonytalanság alakul ki. Ez a bizonytalanság bizalmatlansággal párosul, s meglehetősen logikus következmény a bensőséges kapcsolatok vállalásától való ódzkodás is."/38/ Bár ezek a jelenségek nemcsak a fiatalokat érintik, hanem mindenkit. Figyelembe kell vennünk azonban, hogy a felnőttek és a huszonévesek közül az előbbiek már többet "megérttek", így van annyi rutinjuk, hogy eligazodjanak a különféle elvárások között. Természetesen ennek a felismert elvárásnak megfelelően viselkednek.

A fiatalok ezzel szemben még egyik értékrendben sem mozognak otthonosan, és kevés támpontjuk van egy számukra új magatartás kialakításához is. Vergődnek a segítőkészség és az önzés útvesztőiben, néha megkeményednek, néha ellágyulnak, arra is képtelen, hogy kialakítsák bensőséges kapcsolataikat és ezek mellett következetesen ki-tartsanak.

Végülis optimizmus tapasztalható a kapcsolatok során, de észlelhető elégedetlenség is.

Az ember igényli a bensőséges kapcsolatot, így a fiata-

lok is ettől az igénytől hajtvá újabb és újabb kapcsolatokot kötnek. Ezt követi a szakítás, elválás vagy szétválás, minél több barátot és ismerőst igyekeznek szerezni, hogy legalább látszatra minden rendben legyen körülöttük. Ez tulajdonképpen egyfajta bizonytalanság elleni orvosság, ami időleges tünetmentességet is eredményezhet, s az sem mellékes, hogy legalább látszólag megoszthatja az ember a gondjait kortársaival.

A bensőségesség hiányának, illetve okának boncolgatása során találkozunk azzal az ellentmondással, amely a kollektivizmus eszméje és a gyakorlatban széleskörűen létező, az egyéni érdek érvényesítésére törekvő magatartás között húzódik meg. A probléma gyökere, hogy az érdek és az érték gyakran nem fedik egymást. Mindez végülis konfliktust okoz az egyén orientációjában, mert ezek létének alapvető mozgatórugói. Az eredmény az elégedetlenség, tekintettel arra, hogy a fiatal szeretne "szép" célokért dolgozni, élni, harcolni, de végül a harag marad, mivel ezeket nem teheti meg. Haragszik környezetére, kortársaira, önmagára, amiért mindannyian belemennek egy olyan hamis játékba, ahol mindenki csal, s amit csak rossz lelkiismerettel lehet vállalni. Vagyis "a vágyakozás a közösségi elvek felé, beleütközik a mindennapok kiméletlen kényszerűségeibe, s ez a belső tartást, az önbizalmat is erősen megrengeti."/39/

A szocializmus feladata tehát az individualizáció és a kollektivizáció értékeinek és szabályzóinak együtt működtetése.

További probléma az egymás megbecsülése és ennek bukta-
tatói.

Ezt a témát is legcélszerűbb mikrokörnyezetben, vagyis a családi viszonyok között megvizsgálni, tekintettel a válások számának emelkedésére és arra, hogy az első magatartásmintákat e téren is innen kapjuk.

A megbecsülés, a tolerancia hiánya visz el odáig - mint ez az előzőekben már szerepelt -, hogy a házasfelek egymás legapróbb, jelentéktelen szokásait a másik fél képtelen elfogadni, és ezek az apróságok vezetnek el végletes és szélsőséges vitákhoz, sőt a válóperig. Ha alaposan megvizsgáljuk; megállapítható, hogy nem az apró rossz szokások a válság okai, hanem annak hiánya; nem tudom, mit is várhatok el a másiktól, és mi az amit el kellene fogadni tőle ? Vagyis hiányzik a családon belüli viszonyok elfogadott mintája. Ha pedig nincs mihez viszonyítani a házasfeleknek, az egyedüli kapaszkodó az egyén számára önmaga lesz. Az önmagából kiinduló elvárásai válnak egyedüli mértékadóvá. A házasfelek figyelik, értékelik egymás viselkedését, jellemvonásait, de nem megértési, hanem a másik fél megváltoztatása céljából.

A leírtak végülis a makrókörnyezet hatására alakulnak ki, ugyanis az egymáshoz közelítés vagy az elzárkózottság nagyban attól függ, hogy a társadalmi környezet, a társadalmi játékszabályok és értékek sugallják-e egymás tiszteletét, s orientálnak-e az önbizalom kialakulására.

Mint, ahogy a téma elején is jeleztük, ennek nagy jelentősége van mivel "a családban, mint vérségen alapuló közösségben igen erős pszichés hatások érvényesülnek. Különösen nagy jelentőségűek az érzelmi kapcsolatok és hatások. Az a természetes és mély érzelmi kapcsolat, ami a szülők és a gyermek között fennáll, különösen kisebb korban, rendkívül termékeny talajt biztosít a nevelés számára. Általában azok a nevelőhatások, amelyek olyan valakitől származnak, akivel erős érzelmi kapcsolatunk van, mindig mélyebb nyomot hagynak, mint a közömbös emberek ugyanilyen értékű vagy erejű ráhatása. Különösen érvényesül ez kisebb korban, amikor az érzelmek szerepe a cselekvések motiválásában még nagyobb talán, mint később." /40/

Vagyis tulajdonképpen a jövő generációjáról van szó.

Talán az elfogadott magatartásminta hiánya okozza, hogy egyre többen fordulnak a vallás felé.

Elgondolkodtató, ahogy ezt Fritz Tamás megfogalmazza:

"...a vallásnak jól körülhatárolható "rendet vágása"

a dolgok sűrűjében, az emberi kapcsolatok állandó, meg-

bizható értelmének és formájának garantálása teszi a vallást évszázadokon átívelő tudatformává. S talán a nyolcvanas évek fiataljainak egy része is ezért fordul újra e felé az értékrend felé, mert a fentebb jelzett kusza viszonyok között hiányoznak a Bibliához hasonlító zárt és kézzelfogható rendező elvek a társadalomban.

A teista huszonévesek magatartását figyelve azt tapasztaljuk, hogy számukra a vallás valóban megadja "háborgó" lelüknek a megnyugvást, amiből fakadóan kortársaikhoz képest lényegesen szilárdabb a cselekvőkészségük, sőt bátorságuk is, amellyel egymáshoz és az ateista fiatalokhoz közelítenek." /41/

Fritz Tamáshoz hasonlóan azonban megállapítható, hogy nem a vallás az egyetlen erő, amely tömegesen hozzásegítene a megoldáshoz. A vallás iránti növekvő érdeklődés szintén egyfajta jelzés lehet arra, hogy materiális elveken alapuló társadalmunknak e téren pótolandói vannak, ugyanúgy, mint a magatartás-tanulás, saját és felvett magatartásformák terén is.

A dolgozatban visszatérő gondolat, hogy a magatartástanulás elsődleges színtere a család. Később a serdülők és a fiatal felnőttek különböző érvek hatására további magatartásokat tanulnak az iskolában, valamint munkahelyükön. Az iskolának kiemelkedő jelentősége van a jövő generációjának fejlődése, eszmei-esztétikai fejlődése szempontjából.

Az iskolában azonban jelen van a már korábbiakban említett ellentmondás, a kollektivizmus és az individualizáció között.

A diák megtanulja, hogy közösségben él, de ezt teljesen individuálisan teszi, és így próbál megfelelni a kritériumoknak. Vagyis úgy tesz, mintha elfogadná a gyakran hangoztatott közösségi elveket, közben megtanul "siklani", s rájön arra, hogy ha csak saját magatartására, viselkedésére figyel, "kiválóan szocializálódik", mivel erre a magatartásra lesz szüksége a későbbiekben is.

Az iskola ezáltal kialakít egy rendkívül káros személyiségvonást a fiatalokban. A beilleszkedésük a társadalomba végülis úgy történik, hogy kialakul bennük egy széles körben hasznosnak mutatkozó magatartásforma, amely adott esetben lehetővé teszi az érvényesülést.

A fiatalok tehát teszik teendőiket, kicsit rossz szájizzal, kicsit fanyarul, adott esetben magukat ezért kigúnyolva. Jellemző a tudják, teszik, de nem hiszik állapot.

A munkahelyekre kerülve sem jobb a helyzetük, mivel természetesen elsődlegesen azok sem az emberi kapcsolatok javítására "rendezkedtek be". A munkahelyeket célracionális szabályozás szerinti működés jellemzi, merev, hierarchikus irányítás alapján. A működési formákat az egyén nem tudja megváltoztatni, pedig azok sokszor bizonyulnak rossznak.

Az emberek egymás közötti viszonyát a tárgyiasság, a személytelenség jellemzi. Mindebből következően a pályakezdő fiatalok sokszor nem képesek azonosulni munkahelyi célkitűzésekkel. Látszólag beilleszkedik, azonban "nem érdeklik a szép célok".

Nem igényli a bensőséges kapcsolatokat, és ennek megfelelően nem is tesz egy jó kollektiva kialakításáért semmit.

Más a helyzet a nem régóta szerveződő és működő kis-közösségeknél, mint például a gmk. Ezekben a célraszerveződés folytán, nemegyszer a baráti összetartás szálai is kialakulnak. A szerződéskötés úgy tűnik valamiféle etikai tartást - mint követelményt - is jelent egyben.

Vagyis a fiatalok vállalják a követelményeket, kööttségeket, amennyiben azok keretén belül megvalósulhat az individualizációjuk.

Mint ahogy az az eddigiekből kitűnik, tehát szükség van az önmegismerésre a magán és a "hivatalos" életében, a társadalmi elvárásoknak való megfeleléshez. Ezáltal az egyén kialakíthatja elvárásait, amelyek tükrében keresheti az annak megfelelő partnert, munkahelyet, stb., a megfelelő tolerancia közbeiktatásával.

Az önmegismerés is a családban, a magánéletben kezdődik. Az ember először a családban, majd párkapcsolatban és házasságban él, amely jól átlátható, kézben tartható ellentétben a "külvilággal".

Természetesen egy idő után szinte automatikusan jelentkezik a közösségek hiánya, még akkor is, ha már mint fiatal felnőtt "hozzászokott" az intézmények merev, kényszerű beszabályozottságához.

Bebizonyosodik, hogy az emberi kapcsolatok etikus, humánus értékei nyilvánvalóan egyetemes történelmi értékek. Attól kezdve, hogy a munkamegosztás és magántulajdon kialakulásával az elidegenedés az emberi kapcsolatok közé került, már csak etikus, humánus magatartással lehet bensőséges kapcsolatokat kialakítani.

A bensőséges emberi kapcsolatok kialakítására való törekvés, illetve a kialakulás feltételeinek megteremtése egyszerűen kell, hogy cél és eszköz legyen társadalmunkban.

VII.

A kimutatható értékrendszerek és kialakulásuk útja

óvodás kortól ifjú felnőtt korig

E részben tulajdonképpen a leirtaknak egyfajta összegzéséről van szó, annak érdekében, hogy logikai sor gyanánt láthatóvá váljanak a kutatómunka során tapasztaltak az értékek fejlődésével kapcsolatban.

A szakirodalmakban leirtakkal megegyezően a disszertációban is a fejlődés eleje a gyermekkorra datálódik, ekkor azonban csak a más emberekre irányuló értékek tudatosodnak, mivel a személyiségfejlődés ekkor még nem érkezik el az autonóm, vagyis belső irányítású fejlődési szakaszába. A kisgyermek erősen függ környezetétől, szüleitől, osztályától, órsétől, barátaitól. Magatartásmintáit ekkor még csak mikrokörnyezetéből meríti. A reális viselkedési minták mellett megjelennek a telekommunikációs eszközök és az olvasmányok közvetítésével a képzelt példaképek is. A személyiség önirányításúvá válásához azonban még hátra van az önmegismerés, amely e korosztály számára erőt meghaladó feladat.

Középiskolában az oktatási gyakorlat során a végzős osztályoknál már tapasztalható az önkritika megléte, azonban az gyakran negatív vagy pozitív irányban el-
túlzott. Ami gyakran párosul azzal, hogy korrekciós törekvést csak a rossz osztályzatokkal kapcsolatban lehetett észlelni. Egyéni értékkörüket a műveltség, a széles látókör és a sokoldalúság értékei adják. A leg-
többre értékelt erkölcsi jellemvonások pedig az igaz-
mondás, a fair-ség és a hasznosság.

Vagyis tulajdonképpen az óvodáskortól a középiskolás évek végéig az ifjúság értéktudatában nem jellemző a
rendszerszerűség. Az ennek kifejlesztésére irányuló cél-
tudatos nevelő tevékenység viszont e korban nem törté-
nik még. Így az ilyen típusú értékrendszer napjainkban
a tanulók többségénél még a középiskola befejezésekor
sem jön létre. Ezáltal nem megfelelőnek ítéltető a mak-
roközösségi értékekhez való viszonyulásuk sem.

Fordított arányosság tapasztalható a társadalmi, közös-
ségi értékekre való nevelésnél. Az alsó tagozatos gye-
reknek még úttörőcsapata is nagy egység, így valódi, köz-
vetlen kapcsolatot csak elsődleges közösségével család-
jával, barátaival, szomszédaival tud teremteni.

A középiskolások már képesek tartalmas, szabályozóképes makroközösségi értékek kialakítására, ekkor azonban a pedagógia már kisebb súlyt helyez rá. Meglétüket azonban elvárja. Kialakul kettős tudati mechanizmusuk, és tapasztalható is a külső elvárásokhoz igazodó és a belső igények szerint működő értékstruktúra jelenléte.
/V.sz. melléklet/

Talán éppen ezért nem jelentéktelen kutatni ifjúságunk viszonyát a szocializmushoz, illetve szocializmusuképet.

VIII.

Az ifjúság, szocializmus és szocializmuskép

A szocializmus építése kezdetben mozgalom volt és történelmi lényegében az is maradt, bizonyos fokig elkülönülten az adott intézményesültségi állapotától. A mozgalom a tőkés viszonyok megszüntetésével vette kezdetét, folyamatában pedig meghatározó cél a kommunizmus irányába való haladás. A valódi problémákat, kérdéseket mindig a gyakorlatból vette az elmélet egészen napjainkig. Eredményeit és hibáit az emberi cselekvés sokféle lehetősége és társadalmi, gazdasági, technikai korlátozottsága szabta meg, még akkor is, ha ezek gyakran mint "tisztá" ideológiák jelentek meg. A fejlődést végigkísérte a szándék és a megváltoztatásra váró valóság.

A gazdasági gondjainkkal foglalkozó nyugati irodalomból az tűnik ki, hogy "... mintha társadalmunkból mára eltűnt, devalválódott minden olyan érték, amely korábban joggal viselte magán a szocializmus védjegyét." /42/ A gondot végülis nem az ilyen cikkekre adandó válaszok jelentik, hanem inkább az, hogy elbizonytalanodás tapasztalható a szocializmusképpel kapcsolatban úgy a fiataloknál, mint az idősebbeknél.

A történelem során már több mindennel azonosítottuk a szocializmusképet felszabadulásunk óta.

Az ötvenes évekkel kapcsolatban, tekintettel a történelmi példára is, a szovjet minta mindenhatóságáról beszélhetünk. Sajnos sokakban a jövőre vonatkozó elképzelésekkel kapcsolatban még mindig az akkor tanult és hittal hitt szocializmuskép él. Ez fejeződik ki az olyan csalódást tükröző véleményekben, amelyeknek legélesebb megfogalmazása szerint; "nem ezért harcoltunk".

Ezeknél az embereknél a szocializmuskép az elvont eszményekhez igazodik, s azt nem is annyira a meggyőződés, mint inkább az eszményekbe vetett hit formálja. Megfeledkeznek róla, hogy a hitnek olyan meggyőződésből kell táplálkoznia, amelynek forrása nem elvont, hanem a valóság, és a jövő útjának tudományosan megalapozott elemzése.

A hatvanas években a fellendülés időszakában kirajzolódó szocializmusképünk mintegy belemosódott az egyre erőteljesebb kontúrokkal kirajzolódó válságképbe, s ez utóbbi mintha már elfedné az előbbi.

A válság hatására felgyorsult az a reformfolyamat, amely szükségszerűen módosítja a jelen és a jövő szocializmusképét. Sokak számára nehéz észrevenni a kontúrokat, megkülönböztetni az állandóakat az ideiglenesektől, az elmosódóakat, a régieket, a kirajzolódó újaktól.

További zavar forrása, hogy nemcsak szocializmusképünk módosult, hanem változott a kapitalizmusról és annak jövőjéről kirajzolódó kép is. A korábbi években a szocialista társadalom magasabbrendűségét bizonyítandó, eltitkolták, meghamisították a kapitalista világ gazdaságának, a tömegek életkörülményeinek tényeit, nehezen kiheverhető traumát okozva ezzel a korábbi évek nemzedékeinek. Ma, amikor a fejlett kapitalista országok gyorsabban, rugalmasabban reagálnak a világgazdasági válságra, a róluk alkotott képben egy másfajta egyoldalúság jelentkezik. Sokan szem elől tévesztik azt a nem alacsony árat, amit ott a válsággal szembeni konfrontációért, a felgyorsult műszaki-technikai haladásért fizetnek, pl. a növekvő munkanélküliséggel.

Van ugyan munkanélküli segély, de nem biztos, hogy ez ellentételezi a feleslegesség, a kiszolgáltatottság érzését. Kutatási eredmények szerint nem, és ennek tudhatóak be a különböző pótcselekvések, mint pl. a kábírozás, bűnözés irányába fordulás.

Nincs igazuk azoknak, akik a jövőkép kapcsán a szocializmus csődjéről beszélnek. A hullámvölgy okai összetettek és egyénekenként is differenciáltak.

Megvan még a korábbi utópisztikus jövőkép, a reformfolyamatok továbbélése, illetve ennek meg nem értése, vagy félre értelmezése, az állami dotálások csökkenése, az egyén alkalmazkodás-képtelensége az új körülményekhez. Persze ide tartoznak az olyan joggal bíralt jelenségek, amelyeknek valóban semmi közük sem a jelen, sem a jövő szocializmusképéhez. Ezek akkor zavarók igazán, ha nem folyik ellenük, illetve megszüntetésük érdekében semmilyen érdemi tevékenység, az egyékeként jó határozatok meghozásán túl.

A szocializmusképet illető kételyek eloszlatásában alapvető fontosságú, hogy különbséget tegyünk a változások azon elemei között, amelyek hibák, torzulások és félreértelmezések következményei, és azok között, amelyek valóban az újat képviselik. Ha ezt elmulasztjuk, ez eszmei, politikai zűrzavarhoz vezethet.

A reformtörekvéseket természetesen bírálat éri balról és jobbról egyaránt. Ami azutóbbit illeti, olyan alradikális sügetésekről van szó, amelyek reformok ürügyén, pl. a nem szocialista megoldások felé orientálnak.

Természetesen folyik társadalmunkban az értékek átrendeződése. De nem arról van szó, hogy a szocialista tár-

sadalomtól idegen értékeket kölcsönöztünk a refomtörékvések megvalósításához. Inkább arról, hogy a vitákban résztvevő hozzáértők is többféle nézetet képviselnek.

"Vannak, akik csupán az értékek rangsorolásában látnak különbséget a korábbiakhoz képest, mások az értékrend működési zavarairól, megint mások egyenesen az értékek válságairól beszélnek. Közvélemény-kutatásokkal bizonyítják, hogy a 10-15 év előttihez képest módosult az értékek hierarchiája. A vitákban korántsem elvont, minthogy az embereket érdekli milyen értékeket, képességeket ismer el a társadalom, mely erények birtokában lehet ma sikeres emberré válni.

A változások különösen azokat érintik érzékenyen, akik korábban más követelmény-értékrendszer alapján dolgoztak, érvényesültek, hiszen számukra az okok megértésén túl az alkalmazkodás, a zavarok leküzdése nem kis gondot jelent." /43/

Ez végülis akkor jelenthet fokozott gondot, ha felszámítjuk, hogy fiataljaink nevelésével jórészt az ebbe a korosztályba tartozók foglalkoznak.

Az új vállalkozások lényege végülis, hogy azok haszná a társadalmi érdekeket szolgálja. A cél tehát nem változott, hanem az új követelményekhez igazodnak az eszközök és a módszerek.

Mindenkinek meg kell érteni, hogy nincs és nem is létezett az emberiség történelme során olyan társadalmi rend, amely teljességében és tökéletességében lépett volna színre. Nincs olyan társadalom, amely ne élte volna át a változások korszakait, mivel az emberiség történelme is folytonos változás. A változások során jelen vannak az állandó, a változatlan elemek, vagyis a lényeg állandósága a forma változásaiban. A baj az, ha a változások során nem vesszük észre az állandó elemeket. Nem szabad megfeledkezünk a lét, a szociális biztonság garantálásáról, a társadalmi méretű kollektívizmusról, az emberközpontúságról, melyek együtt jelennek meg olyan új elemekkel, mint az öngazgatás szélesedése a termelőszektorban és az intézményi rendszerben.

Tehát minden időszakban van egy adott feltételrendszer, amely a tudatos társadalomfejlesztés számára alternatív választási lehetőségeket kínál, amelyek közül a választás mindig a távlati célnak kell, hogy megfeleljen. Az így fejlődő társadalom természetesen állandóan a cselekvés és megújulás állapotában van.

Az adott körülmények, lehetőségek feltárása során a hosszútávú cél, tehát a szocializmus, a kommunizmus jövőképe is változik.

A rövidtávú célok megvalósítása pedig a valóság alakításával olyan új körülményeket teremt, amelyek újra igénylik a távlati és a rövidebb távú célok pontosítását, újabb alternatívák közötti választást és újabb a régihez hasonló, de lehet, hogy egészen újtipusú cselekvést is.

A bonyolultabb, nehezebb, megváltozott helyzetben élesebben rajzolódnak ki a szocializmus valós vívmányai, elért eredményei, de erőteljesebben érezhetők megoldatlan problémái is. Világosabban látható a különböző fórumokon elhangzó értékelések által, hol tartunk, valójában mit értünk el, melyek rendszerünk szilárd, maradandó értékei, mi az ami a kezdeti lendület illúziója volt.

Az új tapasztalatok, új körülmények szükségessé tették és teszik távlati céljaink újragondolását, kiegészítését, és újrafogalmazását. Eközben folyamatosan illúziókkal szegényedik szocializmusképünk, de egyben gazdagodik és tovább bővül azáltal, hogy korábbi elképzeléseinket a mai ismeretünk és gyakorlatunk tükrében vizsgáljuk meg.

Mint ahogy az a leírtakból is kitűnik, a szocializmuskép igen bonyolult és összetett. Keverednek benne a hosszútávra szóló céljellegű elemek, a megvalósult szocializmus széles hatókörű, általános tapasztalataival és a nem-

zeti sajátosságokból, vagy rövidtávú, konkrét feladatokból adódó taktikai cselekedetekkel.

A különböző időtávra vonatkozó, mindegyik elemében ön-maga is fejlődő, változó szocializmusképek között kell lenni olyan általános érvényű, történelmi tendenciákkal bíró szilárd váznak, belső szerkezetnek, amely összekapcsolja őket. Ha a megvalósulás konkrét formájában, fejlettségének, kiterjedtségének mértékében és színvonalában szükségszerűek is a különbségek, azok a vonások, amelyeket nevezhetünk a szocializmus értékrendjének, értékkövetelményeinek, vagy egyszerűen a minden más társadalomtól megkülönböztető lényegi sajátosságnak; valamilyen formában mindenütt jelen kell hogy legyenek, illetve vannak.

Mindezek a jövőképben a mainál magasabb szinten vannak jelen. Ez adja a szocializmusnak, mint jövőképnek a céljellegét, amely a rövidebb távú cselekvések irányát megszabja. Ezek az értékkövetelmények jelen vannak már a mai szocializmusképben is, de kiterjedt formában csak a jövő valósíthatja meg azokat. Ez az értékrendszer átfogja a szocializmus társadalmi, gazdasági viszonyainak összességét és magában foglalja azokat a minőségi jegyeket, amelyek a tőkés viszonyokat szocialistává teszik, amelyek nélkül e viszonyok elveszítik szocialista tartalmukat.

Megfogalmazhatóak jelenleg is a szocializmuskép állandó elemei.

- A termelési eszközök társadalmi tulajdonban léte, amely nem egyszerűsíthető le az állami és a szövetkezeti tulajdon létrehozásának egyszeri, jogi aktusára, hanem egyben jelenti e tulajdonviszonyok szocialista vonásainak erősítését, változásait is.
- A szocialista társadalom célja és elidegeníthetetlen értéke az emberközpontúság, amely azt is jelenti, hogy társadalmi-, gazdasági fejlesztése a társadalom tagjainak anyagi-, szellemi jólétét szolgálja, szélesebb értelemben a marxi "mindenoldalúan fejlett" embereszményt célozza.
- A szocializmusképhez tartozik a társadalmi egyenlőség eszméje. Ennek alapja a termelési eszközök társadalmi tulajdona, az egyenlőség, a társadalmi viszonyok összességének belső lényege.

Történelmi perspektívában a szocializmus az egyéniség szabad kibontakozását célozza. Rövid távon csak az lehet a szocializmus célja, hogy törekszik az esélyek egyenlőségére, az egyenlő mérce alkalmazására, a munkateljesítmények különbségeitől független tényezők /pl. családnagyság, eltartottak száma/ egyenlőtlenségét

okozó hatásának mérséklésére. Ez természetesen sok egyenlőtlenséget is jelent, hiszen nem egyforma az emberek teljesítménye, munkaképessége, nem azonos minőségű és mennyiségű a társadalom számára végzett munkájuk sem, miként azt Marx a "Gothai-program kritikája" című művében kifejti. Ez elkerülhetetlen és igen fontos húzóereje a fejlődésnek. Az átlagos szinten megvalósított egyenlődsdi azonban nem ösztönöz, hanem akadályozza a fejlődést.

- Jelentős érték a szocializmusban a létbiztonság, amely tartalmazza a munkához való jogot, biztonságot időleges, vagy tartós munkaképtelenség esetére, jogot az egészségügyi ellátásra, a normális társadalmi együttélésre.

Napjainkban tovább fejlődik, tartalmában módosul a létbiztonság értelmezése is. A teljes foglalkoztatottság nem jelenti az alacsony színvonalú foglalkoztatást, s munkához való jog nem lehet egyenlő az egy munkahelyhez vagy egy szakmához való joggal.

- A szocializmusépítés fontos eleme a társadalomfejlődés tudatos szervezése, szabályozása. A magasszintű termelés, a bonyolult társadalmi viszonyok elkerülhetetlenül szükségessé teszik azok tervszerű, a társadalom érdekeinek megfelelő működtetését, amelyet az állami és politikai szervek végeznek. A tervszerűség magában foglalja azt a tudatos tevékenységet, amelynek során a társadalom feltárja lehetőségeit, kitűzi hosszútávú céljait, konkretizálja rövidebb időtartamú cselekvési programokká, és megszervezi a megvalósítást.

Eközben ellenőrzi, visszajelzi, ha kell módosít. A tervszerűségben fontos szerepe van a marxista-leninista pártnak, a szocialista államnak, de hosszútávon csak a kollektívák és az egész társadalom mind aktívabb részvételének nemcsak a végrehajtás, hanem a célmeghatározás folyamatában is. Ennek útja az részleges biztosítéka a szocialista demokratizmus, amely szüntelen harcban áll a bürokráciával. Fejlődése teszi lehetővé a hibás felismerések, rossz célok, tévutak elkerülését, a megvalósítást, a végrehajtás magas színvonalát.

Mindez meghatározó és egyben sajátos módon érinti az ifjúságot. A marxizmus klasszikusainál többféle utalást találhatunk a szocializmus és az ifjúság találkozásának szükségességére, valamint jellemzőire.

Marx megfogalmazásában: "Az emberek maguk csinálják történelmüket, de nem szabadon, nem maguk választotta, hanem közvetlenül készen talált, adott és örökölt körülmények között. Valamennyi holt nemzedék hagyománya lidércnyomásként nehezedik az élőkre." /44/

Ez a gyakorlatban annyit jelent, hogy amikor új nemzedékek kapcsolódnak be a társadalmi tevékenységbe, folyamatosan újra szembe találják magukat, például a nemzeti, nemzetiségi kérdésekkel, a megtermelt javak elosztásának problémájával, a jövő irányításának gondjaival.

Mindig újra szembe kell nézni azzal, hogy minél türelmetlenebb a kérdező, annál türelmesebben kell neki válaszolni, hiszen a fiatal nemzedék mindig türelmetlen, mert ismerni akarja a valóságot. Gondot okoz számára a történelmi tapasztalatok feldolgozása. Szeretné azokat újra értékelni, sőt megváltoztatni. Itt az egyetlen célravezető módszer a tudás átadása, a türelmes megértés és ha e törekvést a társadalom lehetővé teszi.

Lenin a következőket írta: "...gyakran megesik, hogy az idősebbek és öregek nemzedékének képviselői nem tudnak megfelelő módon bánni az ifjúsággal, amely szükségszerűen másképpen kénytelen a szocializmushoz közeledni, nem azon az úton, nem abban a formában, nem olyan viszonyok között mint apái."/45/

Lenin nagyon pontosan látta, hogy az idősebb nemzedéknek azok a vívmányai, amelyekért megküzdött, az ifjú ember számára, aki mindezekbe beleszületett, már csak kiindulópontot jelenthetnek. Az idősebb összenőtt azzal, amit ő már elért és szocialista vívmányoknak nevez, az ifjúság pedig változtatni szeretne rajta, át akarja alakítani azt, valamit hozzá akar tenni, illetve szeretné meghaladni. A jövő a szocializmusban is csak a jelen-

re épülhet, ezért kell képviselni azt, hogy a jövő már más lesz, mint a ma felnőtt társadalma azt elképzelte, nem feltétlenül úgy alakul, ahogy mi akarjuk.

Kádár Jánostól hangzott el az MSZMP XI. kongresszusán:

"Mindenki tapasztalhatja, hogy ha a fiatalot komolyan vesszük, akkor komolyan megfelel a bizalomnak. Ha viszont eleve úgy ítélik meg, hogy nem komoly ember, akkor megmutatja; tud ő nem komoly is lenni. Itt is érvényes a kölcsönös bizalom." /46/

Az ifjúságnak a marxizmussal, az adott szocialista társadalommal való azonosulási folyamatát a szakirodalomban az "átsajátítás" /az ismereteknek a valóságon átszűrt befogadása/ fogalmát használják egyre gyakrabban. Valójában itt a sokoldalúan értelmezett társadalmi beilleszkedés folyamatáról van szó.

Az ifjúság találkozása a marxizmussal, a szocialista társadalommal napjainkban részben az alábbi tényezők hatására valósul meg:

- "A fiataloknak a szocializmusról szerzett ismeretei, az általános és a konkrét hazai szocializmuskép, illetve jövőkép; a társadalom intézményrendszere működésének hatékonysága, különös tekintettel azokra, amelyek köz-

vetlenül az ifjúság nevelésére hivatottak /párt, KISZ, szakszervezet, állami szervek, munkahelyek, iskola, család/ jelentősen befolyásolják a tudatot, a közvetített tudományos eredmények, az irodalmi és művészeti alkotások, szórakozási formák és a tömegkommunikáció széles eszköztára is.

- A társadalomban végbemenő objektív folyamatok, a szocialista viszonyok elért fejlettségi foka, a szocializmus által hirdetett értékek megvalósulásának lehetőségei, perspektívák az ifjú korosztályok számára." /47/

Mindezek a tényezők együtt, sőt kölcsönhatásban érintik a fiatalokat. Hazánkban a fejlődés mai időszakában különösen élesen jelentkezik a szocializmussal való azonosulás problémája.

Ennek okai:

- Hosszú ideig nem voltak olyan radikális, gyors és átfogó társadalmi mozgások, mint például a "fényes szelek" korában, a mezőgazdaság kollektivizálásának időszakában, vagy a gazdasági mechanizmus bevezetése idején. Miután a mai fiatalok kiegyensúlyozott körülmények között élnek és nőttek fel, a felnőtt társadalom gyakran mondja; "békeviselt", "jólétre orientált" nemzedék, a konszolidált szocializmus szülöttei. Az össztársadalmi cél

és ebből az egyén elé állított konkrét feladatok sokkal kevésbé esnek egybe, mint 30-40 évvel ezelőtt.

A ma fiataljait napjainkban érik, a leirtakból következően, először igazán nehézségek, megrázkódtatások az általános, valamint személyi perspektívát illetően egyaránt, és erre nincsenek felkészülve, felkészítve.

- Hazánkban, ma még nem a felépült szocializmus viszonyai között élünk, hanem várhatóan több évtized telik el, amíg a párt programnyilatkozatában leirtak valóra válnak.

- Az elkövetkező évtizedekben folyamatos, radikális mozgások jellemzik hazánkban a gazdasági, a társadalmi élet különböző szféráit. Ez megújulási folyamatok egész sorát eredményezi, amelyek jelentős orientációs változásokat, életminta választásokat, alternatív lehetőségeket kínálnak, sőt követelnek.

Ezért napjainkban a kezdeményezés, a vállalkozókészség, az alkotóképesség, az újért folyó harc, a kísérletezés, a társadalom által támogatott, alapvető értéknek számít. Az ifjúság számára tehát sok fontos feladat lesz, nem válnak hétköznapivá cselekvési lehetőségei.

Mindezek tükrében érdemes azt is megvizsgálni, hogy mai szocializmusképünk miért okoz gondot a felnövekvő nemzedéknek ?

- Gyakran csak statikus, több pontjában túlhaladott, ideológikusan elképzelt szocializmusról hall és tanul az ifjúság. Ez a kép folyamatosan összeütközésbe kerül a gyakorlattal, személyes élményeivel.
- Gondot jelent a létező szocializmus országaiban tapasztalható gyakorlat sokfélesége, eltérő színvonala, különböző politikai megítélése, nemegyszer ellentmondásossága.
- A nemzetközi munkásmozgalomban különböző szocializmus koncepciókkal találkozunk, mint például az eurokommunizmus, a jugoszláv önjelöltetés, a "kinai út".
- Beépülhet a képbe a szociáldemokrata felfogás, a polgári kritika, vagy a szocializmussal szembeni bizonytalanság, ellenséges támadások sora is.
- Tapasztalják a szocialista forradalmak történelmi ellentmondásait is: "Szocialista forradalmak nem ott, nem úgy és nem olyan társadalmi-, gazdasági-, valamint nemzetközi feltételek mellett győztek, ahol, ahogyan

és amilyen körülmények között ezt a győzelmet a tudományos szocializmus Marx és Engels által kidolgozott elmélete alapján várni lehetett." /48/

- A társadalomban folyó konkrét viták, például a reformról, a szocializmus hegemoniájáról, az egyenlőtlenségről, nemzetről, számos új érték elfogadását, vagy mások igénylését eredményezik.
- A fiatalok előtt nem minden esetben egyértelmű, hogy sajátos érdekeik érvényesülése is a szocializmus építésének eredményességétől függ. A felnőtt társadalom pedig nem minden esetben veszi tudomásul, hogy a szocializmus építésének eredményei, a társadalmi érdekek érvényesülése szorosan összekapcsolódik az ifjúság sajátos érdekeinek érvényesülésével.

Tehát napjainkban nem csökkent, hanem nőtt a konfliktus lehetősége a szocializmusról alkotott ismeretek elsajátítása során. Az ifjú nemzedék azonosulását a szocializmussal - mely egyébként nem automatikus - a nehezebb hazai és nemzetközi körülmények közepette a korábbinál több zavar kíséri. A társadalom mai problémái, saját helyzetük, tapasztalataik alapján a fiatalok körében szélesedik a vita a szocializmus lehetőségeiről, jövőjéről.

Mai helyzetünk, előrehaladásunk nehezebb körülményei csüggedést, elkeseredést, vagy félreállást éppúgy kiváltanak belőlük, mint a kihívás elfogadását, a nehézségek leküzdésére irányuló keményebb erőfeszítések vállalását.

Döntő jelentőségű, hogy a szocializmussal kapcsolatos átmeneti és gyakorlati problémák nem speciálisan az ifjúsággal kapcsolatos kérdések. Történelmileg is világossá váltak a szocializmus alapvető jellemzői /hatalom, társadalmi tulajdon, demokrácia, tervszerűség/, de a végbemenő és nagymértékű társadalmi, valamint nemzetközi változások számos eddigi ismeretünk újragondolását, átfarmálását igénylik.

Valójában arra van szükség, hogy az ifjúság mindig a marxizmus-leninizmus szellemének megfelelő, valóságos, korszerű ismeretekkel találkozzon.

Mindezek tudatában különösen érdekesnek és izgalmasnak értékelhetjük fiataljaink alkalmazkodását, idomulását jelen körülményeinkhez.

IX.

ÖSSZEGZÉS

Az ifjúság nevelésével kapcsolatos feladatok a párt ifjúságpolitikai határozatának szellemében

Minden társadalmi rendszer számára döntő fontosságú hatalmi kérdés volt a történelem folyamán annak eldöntése, "kié az ifjúság?".

Merre, milyen eszmék vállalásával haladnak a fiatalok, azok az ifjú emberek, akik a jövő zálogai és letéteményesei ?

Nem szabad megfélemedkeznünk arról a körülményről, hogy az ifjúság minden társadalomban olyan nemzedék, amely folytatja, tovább viszi az örökséget, de egyben mindenkor megújítja, mintegy a saját képére is formálja azt. Összetételét, társadalmi szerepét és magatartását tekintve alapvetően az adott társadalom tükrözője, annak megfelelően él és tevékenykedik. Alapvető jellemzőit, érdekeit az adott társadalmi viszonyok határozzák meg. Maga is rétegezett, s mindezek a társadalomban elfoglalt helyéből következnek.

Az ifjúságot mindig az adott korban, társadalomban, az adott feltételek között szükséges vizsgálni.

A szocializmus lényegénél fogva gyökeresen új viszonyokat, társadalmi mozgásteret teremt az ifjúságnak. Minden korábbi társadalomnál magasabbrendű és ezért vonzóbb célokat tűz ki, egyben a személyiség sokoldalú kibontakozásának lehetőségét kínálja.

Ennek megvalósításához értelmes és hatékony munka, alkotó, újító tevékenység, a nehézségek leküzdésének vállalása, tudatos cselekvés szükséges, egyre inkább.

Minden olyan társadalomnak, amely fokozott felelősséget érez elért eredményeinek továbbfejlesztéséért, - s ebben a tekintetben a szocialista társadalom érdekelt - gondoskodással kell fordulnia a felnövekvő nemzedék szellemi, fizikai, fiziológiai nevelése felé. Az idősebb nemzedék legnagyobb feladata, hogy azt a tapasztalatot és tudást, amelyet a szocializmus építése során 1945 óta felhalmozott, konfliktusok nélkül tudja átadni azoknak a fiataloknak, akiknek jórésze már beleszületett az új társadalomba, a kialakulás, a kezdeti lépések gyötrelmeit, nem egyszer emberpróbáló küzdelmeit már nem érte meg, tapasztalatai a szocialista Magyarországnak hétköznapijaiból származnak.

Pártunk és szocializmust építő népünk közös érdeke, feladata napjainkban, hogy az ifjúság új és új nemzedékeit

nyerje meg szocialista eszméinknek, céljainknak és az elérésükért folytatott munkának. Az ifjúságnak tettekre és cselekvésre ösztönző szocializmusképpel kell rendelkeznie, mivel ők a szocialista viszonyok örökösei. Ennek alapvető feltétele, a fiatalok léthelyzetének, sajátos érdekeinek és törekvéseinek megfelelő ismerete, felismerése, valamint politikai képvisellete.

Az MSZMP Központi Bizottsága 1970. februárjában átfogóan foglalkozott az ifjúság társadalmi helyzetével, és elfogadta az ifjúságpolitikai határozatot, mely a fiatalok körében végzett politikai nevelőmunka alapvető, hosszabb távra szóló dokumentuma volt.

A párt ifjúságra vonatkozó határozatát követően az országgyűlés 1971-ben törvényt alkotott az ifjúságról, ezzel jogilag meghatározva, pontosítva a felnövekvő nemzedékről való gondoskodásban az állami szervek feladatait.

Az ifjúságpolitikai határozat megvalósításának egyik legfontosabb, döntő eleme annak széleskörű megértetése volt, hogy az ifjúság szocialista szellemű nevelése az elhivatott intézmények mellett az egész társadalom ügye és folyamatos feladata.

A cél olyan világnézetileg képzett, magasfokú szakmai műveltségű ifjúság nevelése, amely vállalja és vallja a szo-

cialista eszméket, tehát társadalmi, politikai elkötelezettsége magas, akinek világnézetét, erkölcsét, magatartását és politikai törekvéseit a marxizmus-leninizmus egyre elmélyültebb ismerete határozza meg.

A fiatalok legyenek hazafiak és internacionalisták, érezzenek és vállaljanak felelősséget a szocializmus teljes felépítéséért, világméretű győzelméért.

Tudatosuljon bennük a felnőtt társadalom nevelő tevékenységének hatására, hogy a szocializmus, a haza, a nép és a párt politikája melletti elkötelezettség az értelmes emberi élet akarását jelenti.

Legyenek művelt, képzett, közéleti emberek. A munka szeretetét erősítve és fejlesztve fiataljainkban, olyan közösségi emberekké kell formálni őket, akik nem tűrik a fegyelmezetlenséget, a közömbösséget, akik igénylik a társadalmi feladatokból, gondokból való részvállalást és minden képességükkel igyekeznek a munkában, a szocializmus építésében helytállni, élenjárni.

Felkészülnek a haza, a szocialista közösség védelmére, tisztelik embertársaikat, szüleiket, az idősebbeket.

A szocialista erkölcs normáit betartva életük értelmének azt tartják, hogy maradandót, emberi mivoltukhoz méltót alkossanak, önmaguk is olyan közösségek létrehozására törekednek, amelyekben szocialista ifjúság formálódik.

Az elmúlt másfél évtizedben a határozatban megfogalmazott elvek, célok, feladatok helyessége, fontossága igazolódott, pozitív irányba változott az ifjúságról való társadalmi gondoskodás.

Jelentősen javultak a fiatalok élet- és munkakörülményei, kedvező szemléletbeni változás következett be az ifjúság megítélésében, ez azonban nem érvényes minden esetben a KISZ-re.

A közvéleményben a reálisabb értékitélet került előtérbe, amelynek alapja a fiatalok politikai magatartása, munkában és tanulásban való helytállása lett.

Megállapítható, hogy a fiatalok döntő többsége becsületesen tanul, dolgozik, teljesíti kötelességeit, fogékony a szocializmus eszméi iránt, gondolkodását döntően ezek az eszmék formálják, illetve foglalkoztatják.

Szocialista rendszerünk fontos eredménye az ifjúságnak, a korábbi korosztályoknál nagyobb szakmai műveltségre való igénye, kritikussága.

Nem lehet azonban megfeledkezni arról sem, hogy társadalmunknak vannak ifjúsági problémái, különös tekintettel az eszmei, politikai, világnézeti nevelésre.

Az ifjúság helyzetének mai kérdéseit azokból a társadalmi, gazdasági, politikai és ideológiai folyamatokból, valamint jelenségekből kiindulva kell megvizsgálni, amelyek az 1980-as évekre jellemzőek.

A napjainkra kialakult helyzetben nemcsak az ifjúság nevelésében elért eredményekről, hanem azokról a gondokról, ideológiai problémákról és kritikusan és önkritikusan kell szólni, amelyek velük kapcsolatban észlelhetők, illetve körükben fellelhetők.

A fiatalokkal kapcsolatos gondok

- A kapitalizmusról, mint kizsákmányoló társadalmi rendszerről a fiataloknak csak felszínesek az ismereteik, illetve a meglévők is ellentmondásosak. A tömegkommunikációs eszközök által közvetített óriási mértékű információáradatban való eligazodásukhoz pedig nem mindig kapnak értő, megfelelő útbaigazítást a felnőttektől. Ezért aztán olykor hiányoznak számukra a biztos fogódzók, támpontok.
- A mai ifjúság éppúgy a politikai, társadalmi konfliktusokban, azok világában él, mint a korábbi nemzedékek és éppen úgy tudatosítja is azokat, mint elődei.

- Mint azt már a megelőzőekben is rögzítve lett, az ifjúság nevelésére hivatott intézményrendszer súlyos funkcionális zavarokkal küzd. A tantervi reformok sora feszültséget, bizonytalanságot eredményez a pedagógus közösségekben. "Harcolni" a tananyaggal, az idővel, számtalan társadalmi megbízatásukkal. Ezen túl nehezíti a helyzetet, hogy a pedagóguspálya anyagi, erkölcsi, társadalmi megbecsülése nem megfelelő, ezért csak kevés, igazán tehetséges pedagógus egyéniséget vonz.

Sokan vannak közöttük, akik számára ez nem hivatás, hanem csak erőfeszítések árán elvégzendő feladat. Növekszik körükben a szakképzetlenek aránya, már a középfokú intézményekben is megjelennek olyanok, akik a pedagógiai munkához nem rendelkeznek megfelelő szakképzettséggel. Ezt a fiatalok és a gyerekek egyaránt megérik, észreveszik!

A rendkívül differenciált ifjúságot egy differenciálatlan intézményhálózat neveli. A gondot elsősorban az okozza, hogy a mai iskolarendszernek egyszerre kellene megoldania a tehetségekkel való megkülönböztetett foglalkozást, az esélykülönbségek felszámolását, a halmozottan hátrányos helyzetűek hátrányainak csökkentését, szilárd általános és szakmai műveltség megalapozását.

A mai tanterv és az osztálylétszámok, az oktatási feltételek ezt igen kevésbé teszik lehetővé. Ezek a körülmények is jelentősen hozzájárulnak ahhoz, hogy jónéhány iskolában a pedagógusok gyakran kitérnek a fiatalok által felvetett kérdések elől, vagy kényesnek mondott problémák fel sem merülnek. Előfordul az is, hogy a probléma-érzékeny fiatalokat elítélik, megbélyegző jelzőkkel látják el.

A kialakult helyzetet nehezíti, hogy iskolarendszerünk azokra a porosz hagyományokra épül - esetenként - melyek az iskolán belül csak nehézségekkel engednek utat a demokratikus tanár - diák, sőt tanár - igazgató viszonyoknak. Ezáltal nehezítve az iskolavezetés és a tantestület, illetve a tanárok és a diákok megfelelő munkakapcsolatának kialakulását, amelyben természetes lenne az iskolai ügyekbe való beleszólás, az oktatás kérdéseiről történő véleményalkotás, a demokratizmus.

- Társadalmunk átmeneti korszakának nehézségei, elentmondásai, az útkeresés, sokukban nehezíti a szocializmus iránti hit kialakulását, illetve annak megszilárdulását. Nem, vagy csak igen kis mértékben adott az átmeneti viszonyok körülményei között a változással való azonosulás lehetősége.

Erre pedig az ifjúságnak igen nagy szüksége lenne, hiszen életkoránál fogva mindig a változás pártján áll a változatlansággal szemben. Éppen ezért értelmetlen és céltalan a lezárt, a befejezett, a kész szocializmusképet hangsúlyozni, a propagandában és a nevelőmunkában.

- "A képzésben, a munkában, az elosztásban egyaránt új kérdéseket, problémákat vet fel a mennyiségi fejlődésről a minőségre való áttérés. Korábban stabilnak, sőt megváltoztathatatatlannak hitt szocialista értékek rendeződnek át." /49/

Gyakran felteszik a kérdést: van-e ma a tudásnak igazán értéke, amikor a fizetések elsősorban nem ezt mutatják? Érdemes-e becsületesen, tisztességesen dolgozni, amikor az ügyeskedők sokkal többre viszik?

A közösségért végzett munka értéke is sajátosan változott, formálódott. Gyakran lenézik, megmosolyogják azt, aki önzetlenül tesz mások érdekében, és maguk a megbízást adó szervezetek is elfelejtkeznek sokszor az ilyen jellegű munka legalább általuk történő megbecsüléséről.

- Van egy sor olyan gond, amely a fiatalok mindennapi életének közegéhez kötődik. A feszültségek elsősorban a fiatalok önálló pálya- és életkezdéséhez, munkahelyi beilleszkedéséhez, családalapításához kapcsolódnak.

A gondok a pályaválasztással kezdődnek. Napjainkban ugyanis még sajnos az a jellemző, hogy a társadalmi igények és az egyéni célok, vágyak, álmok túlnyomórészt nincsenek összhangban. Általában nem a tizennégyéves választ, hanem a szülei, ebből adódóan időnként a szülői nagyravágyás dominál és nem a realitás az ami meghatározó.

Ennek eredménye a kevésbé jól sikerült pályaválasztás, esetleg a tanulmányok közbeni lemorzsolódás, vagy a később kényszeredetten végzett munka.

Ezt bizonyítják a KSH felmérésének adatai is.

Megyénkben például a fiatalok többsége elégedett jelenlegi munkahelyével, közel 12 %-uk azonban problémákat jelzett a felmérés során.

Az elégedetlenek döntően az alacsony keresetet kifogásolták, sokan a kedvezőtlen munkakörülményeket, illetve a munkahelyi konfliktusokat hozták fel indokul. Az elégedetlenek háromnegyede a közeljövőben munkahelyet is kíván változtatni.

"A vizsgált 15-34 éves korosztály átlagkeresete jelentősen alacsonyabb az összes foglalkoztatotténál. Az anyagi ágakban dolgozók havi keresete átlagosan 4.997.- Ft, ugyanakkor a megfigyelt 15-34 évesek átlagkeresete nem éri el a 3.800.- Ft-ot. Emiatt sokan kiegészítő jövedelemforrást keresnek." / 50/

A fiatalok 14 %-a vállal pluszmunkát, többségük a háztájiban, közel egytizedük vállalati gazdasági munkaközösségekben. Az emelkedő életkor emelkedő többletmunkavégző arányt mutat, ami összefügg a gyakorlattal, a tapasztalat bővülésével, a gyermeknevelési feladatok alakulásával.

A fiatalok alacsony kezdőfizetése, ugyanakkor a családalapítás - főleg az önálló lakás megszerzése - magaspénzszükséglete miatt a fiatal házaspárok rá vannak szorulva szüleik anyagi támogatására.

De ez már az önálló életkezdés témája, amit ugyancsak számos tényező nehezít.

- Az ifjúkor határa napjainkra jelentősen kitolódott. Ma a fiatalok sokkal tovább eltartottak, mint korábban, mert általában hosszabb ideig tanulnak. A családban hozzászoktak egyfajta életszínvonalhoz, és a maximális szülői gondoskodáshoz. Önálló életkezdésük eltolódását nemcsak a jelentős anyagi terhek, hanem a konfliktustűrő képesség, valamint a nehézségek vállalására való készség hiánya is okozza.

- A szülői segítségnek hosszútávon meghatározó szerepe van a fiatalok önálló életkezdésében. Azonban növekvő gondot jelentenek a gyermekek vállalásából származó anyagi és emberi többletterhek is.

"Bács-Kiskun megyében mintegy 150 ezer fiatal él, ez a megye népességének körülbelül 27 %-a. A fiatalok száma és aránya csökkent az utóbbi években, különösen a 20-29 éveseknél tapasztalható visszaesés. Ez a népesség számát tekintve kedvezőtlen jelenség, hiszen a legaktívabb szülőképes korosztály számszerű mérséklődése és a gyermekvállalási kedv lanygulása kevesebb szülést, távlatilag a munkaképes korosztály szűkülést is jelent. A házasságkötések számának csökkenése a válások számának emelkedése szintén negatívan hat a születésszám alakulására." /51/

A fiatalok jelentős százaléka tartós emlékekkel rendelkezik a családi konfliktusokat illetően. Legfőbb ok a szülők italozó életmódja, illetve az egy főre jutó kereset alacsonyága. Ugyanakkor az is kimutatható, hogy a konfliktusok gyakorisága összefüggött a szülők iskolai végzettségével, foglalkozásával, a család anyagi helyzetével.

A család életmódja tehát maradandó élményt jelent a fiatalok számára. Igénylik például a szabadidő tartalmas eltöltését, de ilyen élményben viszonylag kis hányad részesül. Közös programot főleg azok a családok szerveznek, ahol a szülők szellemi foglalkozásúak, s iskolai végzettségük is magasabb. A jobb anyagi körülmények között élők jobban megengedhetnek maguknak olyan programokat, amikor együtt töltik el szabadidejüket a családdal. Természetesen azt is figyelembe kell venni, hogy van-e egyáltalán viszonylag könnyen elérhető lehetőség moziba, színházba, kiállításra, koncertre, sportrendezvényre járni. A városokban ugyanis a közművelődési intézményrendszer magától értetődően kedvezőbb, a kisebb, főleg a központoktól távolabb fekvő községekben lakók nehezebben részesülhetnek a lehetőségekből.

- A legfeszítőbb gond a lakáskérdés.

"A hetvenes években mintegy 882 ezer lakás épült fel.

Az ezt követő években a tanácsok az évente rendelkezésükre álló lakások 45-55 %-kát utalták ki fiatal családoknak. Ez az arány általában meghaladta a fiatal lakásigénylőknek az összes igénylőhöz viszonyított arányát." /52/

"Közvetlenül a házasságkötés után a fiatal házaspárok mintegy 30 %-kának van önálló lakása, 50-55 %-ka szülőkkel együtt, 10-15 %-ka albérletben lakik, vagy ágybérletben."

/53/

"A házasságuk harmadik évében a fiatal családoknak több, mint 40 %-ka, a hatodik évben pedig csaknem 70 %-ka lakik önálló lakásban." /54/

"A tanácsok 1982. végén 122 ezer fiatal házas lakásigényét - az összes lakásigény 42 %-kát - tartották nyilván. A fiatalok 35 %-ka tanácsi bér, 38 %-ka tanácsi értékesítésű és 27 %-ka társasházi lakást igényelt. A lakásigények 1983. évi megújítása után a fiatal lakásigénylők száma 67.166-ra csökkent. Az összes lakásigénylőkön belüli arányszámuk nem változott." /55/

A jelenlegi helyzet szerint a fiatalok kétharmada nyilatkozik úgy, hogy elégedett mostani lakáskörülményeivel. A kedvezőtlen helyzetűek egyharmada építkezéssel, több, mint egyötöde a lakás komfortosításával, bővítésével, átépítésével kívánja megoldani gondjait.

"Tizennégy százaléuk másik lakást, vagy családi házat akar vásárolni. Tizenkét százaléuk továbbra is a tanácstól kér lakást. Az elégedetlenek 7 %-ka semmilyen lehetősége nem lát lakáshelyzetének megnyugtató megoldására. Közel egyharmaduknak anyagi fedezete sincs a megoldáshoz; a megkérdezettek felének csak a szükséges pénz ötven százaléka, vagy még kevesebb áll rendelkezésére, s mind-

össze egyötödük jelezte, hogy a szükséges anyagi eszközök több mint felével, esetleg egészével rendelkezik." /56/

- A leírt statisztikai adatok és a tapasztalat igazolja tehát, hogy a fiatalok jövedelme még azonos munkavégzés esetén is elmarad az idősebbekétől. Ez jelentősen befolyásolja életmódjukat, lehetőségeiket.

- Az ifjúság belső rétegződésében is új tendenciákat figyelhetünk meg.

A fiatal aktív keresők közel egyharmada a mezőgazdaságban, több mint egynegyede az iparban, 16 %-ka a nem anyagi ágakban, 11 %-ka a kereskedelemben dolgozott. Az utóbbi években a legtöbb népgazdasági ágban csökkent a 30 éven aluli munkavállalók aránya, csak a kereskedelemben és a vízgazdálkodásban tapasztalható emelkedés. A 15-34 éves fiatalok megközelítőleg 70 %-ka fizika, egynegyede szellemi foglalkozású, 4 %-ka önálló volt. 1960-hoz képest csökkent a szellemi foglalkozásúak részesedése, a szellemieken belül nőtt a vezetők, a fizikaiakon belül pedig a szakmunkások aránya.

A fiatalok életmódját befolyásolja a munkahely távolsága is. Egyötödük másik településre jár dolgozni. Az ingázás legfőbb oka a lakóhelyi lehetőségek szűkössége, illetve az eltérő keresetek.

A leírtak alapján megállapítható, hogy az átrétegződés szorosan kapcsolódik a társadalmi szerkezetben lejárló változásokhoz, amelyek módosítják a réteghatárokat, illetve átrendezik bizonyos társadalmi csoportok egymáshoz viszonyított helyzetét.

A leírt megyénkre vonatkozó adatok jól illenek Gazsó Ferencnek - az országban megfigyelt - az ifjúság társadalmi szerkezetével kapcsolatos megállapításaihoz:

"A fiatal keresők kiemelkedően magas aránya - 39 %-ka - tartozik a szakmunkásréteghez /az egész kereső népesség 28 %-ka/, s a szakmunkások aránya a fiatalok körében a férfiaknál és a nőknél egyaránt meghaladja az idősebb keresőkre jellemző arányokat." / 57/

- Jelentős számban vannak olyanok, akiket kevésbé foglalkoztat a közélet, a közösség, a politika, a társadalmi feladatvállalásuk és áldozatkészségük elmarad az elvárhatótól. Bár időnként előfordul, hogy ez csak a kellő ismeretek és információk hiányából, esetleg bátortalanságból fakad. Ezen túl hozzájárul ehhez, hogy: "...ifjúságunk saját perspektíva nehézségein, munkahelyi beilleszkedési konfliktusain keresztül kapcsolódik társadalmi viszonyainkhoz, mondhatjuk, hogy "induktív" úton, és kevésbé meggyőző számára, ha "deduktív" tézisekből kiinduló politizálással találkozik, amit egyesek számon kérnek tőle."/58/

Gyakori az is, hogy eltávolodnak a társadalmi szervezetekben, a KISZ-szervezetben végzett tevékenységtől.

- A nemzetközi feszültség növekszik, a fegyverkezési verseny éleződik, a világgazdasági válság elmélyül napjainkban. A társadalmi rendszerek között az ifjúság megnyeréséért egyre élesebb ideológiai küzdelem folyik, amelyben ellenfeleink a szocializmus kudarcát hirdetik és az ifjúság természetes békevágyát akarják manipulálni.

Ezt a helyzetet nehezítette, hogy a hazai békemozgalom egésze és az ifjúsági szövetség sem volt felkészülve megfelelően, hosszabb ideig nem volt kialakult álláspontja a békemozgalmi kezdeményezések új formáival kapcsolatban.

Elmaradások jelentkeztek a feszültség, a háborús veszély növekedésének okait feltáró tájékoztató és propaganda munkában, különösen a katonai erőviszonyok alakulását a részletes és friss adatok tükrében bemutató tájékoztatás területén. Ez a készségtlenség, illetve késés azt eredményezte, hogy számos kezdeti békemozgalmi kezdeményezés az ifjúsági szövetség keretein kívül keresett utat magának.

- A természeti és társadalmi lét, az emberi pszichikum új kérdéseire nem elég gyorsan és nem mindig kellően, meggyőzően születnek meg a dialektikus és történelmi materializmus válaszai. Az oktatásnak, az ismeretterjesztésnek, a tömegtájékoztatásnak is gyorsabban kellene adaptálni a tudományos eredményeket.
- Számos ideológiai problémája is van a mai ifjúságnak. Nagyon kevés és felszínes ismerettel rendelkezünk arról, hogy milyen az ifjúság ideológiai képe, nem tudjuk pontosan miként valósul meg tudatosan beilleszkedésük a szocialista társadalomba, hogyan megy végbe politikai szocializációja.

Többségük munkája, magatartása, közéleti érdeklődése, megnyilatkozásai alapján e képet egészében pozitívnak, a szocialista társadalommal azonosulni tudónak és akarónak értékelhetjük.

Ennek ellenére megállapítható, hogy összetett és sok tekintetben nem kellő differenciáltsággal ismert az ifjúság politikai, ideológiai arculata.

A leírt problémák megoldása - több hivatalos állásfoglalásnak, véleménynek megfelelően a következőkben látszik megvalósíthatónak:

- Arra a kérdésre, hogy kit tekinthetünk fiatalnak, mindenkor megfogalmazta és megfogalmazza a számára legmegfelelőbb meghatározást.
- Régebbi korokból maradt ránk és ma is használatos kifejezés "az ifjúság az örök nyugtalanság", "az ifjúság boldonság", vagy mint Csiky Gergely írta: "A fiatalság olyan hiba, amely napról-napra kevesbedik".

Megítélések szerint talán nem is a pontos definíció hiányzik. A kérdéssel természetesen foglalkozni kell, mert nemcsak abban mutatkozik zavar, hogy kit tekinthetünk fiatalnak, hanem abban is, hogy mit minősítünk vagy minősíthetünk ifjúsági problémának.

Azt azonban nem szabad szem elől téveszteni, hogy a "kit tekintünk fiatalnak" kérdés megválaszolásának gyakorlati értéke van az ifjúságpolitika súlypontjainak kiválasztásában.

Az állam vezetése végülis úgy döntött, hogy az erőfeszítéseket a közép- és felsőfokú intézményekben tanuló diá-

kokra, a pályájuk elején tartó, 2-3 éve dolgozó fiatalokra és a családalapítókra összpontosítja.

Ezt a döntést igazolják az értékezésben szereplő statisztikai adatok is.

A lényeg minden rétegnél úgy tűnik, hogy a felnőtt önálló embereket ne kezeljék "ifiként". Aki viszont rászorul, kapja meg ifjúkori gondjaink megoldásához a szükséges társadalmi figyelmet, támogatást.

A felnőtt társadalomnak is érdeke ugyanis, hogy az eddiginél jobban és a jelenleginél korábbi életszakaszban segítse a fiatalok önállósulását, a felelősség- és kockázatvállalást, és meghonosítsa az ehhez szükséges szemléletet

- Az ifjúságprobléma miután társadalmi méretű, nem szabad ifjúsági kérdésnek keresztelni, mert ha így teszünk, az a kudarc biztos záloga lehet.

Ma ugyanis több olyan kérdést ifjúsági problémaként kezelnek, amely az egész társadalmat érinti.

Ez a leegyszerűsítés gátolja, hogy felmérhessük a gondok valódi nagyságát, és megteremtsük a megoldásukhoz szükséges erőforrásokat.

Legkézenfekvőbb példa erre a dolgozatban is jelzett lakáskérdés, amely társadalmunk egyik legfeszítőbb gondja. Gyakran mégis úgy beszélnek róla, mintha megoldásában csupán az ifjúság lenne érdekelt.

Az ifjúságpolitikai és társadalompolitikai problémák elkülönítésének példája az is, ahogyan több helyen a pályakezdők bérével foglalkoznak.

Példák bizonyítják, hogy társadalmi méretű ügyeket nem lehet megoldani ifjúságpolitikai eszközökkel. Célravezetőbb, ha megoldásukat a gazdaságpolitikával és a társadalompolitikával egységben keressük.

A társadalompolitikai befolyás megvalósítható az iskolában, annak figyelembe vételével, hogy a diákok számára az iskola jelenti a társadalmat, s az iskolai demokrácia a szocialista társadalom demokráciáját. A vázolt új oktatási törvény megvalósítása kedvező folyamatot indított be ezen a téren - ez azonban magától nem megy tovább !

Az egyetemi és főiskolai hallgatóknak, a tizenéves diákoknak lehetővé kell tenni, hogy számos olyan kérdésben döntenek és intézkedjenek, amelyben már nincs érdemi hatáskörük.

A helyzet ma még ellentmondásos, ugyanis az az egyetemista, aki állampolgárként országos szintű köztisztviselésre választható, nem eléggé felnőtt, hogy tanintézetének oktatási munkájáról is véleményt alkothasson.

Az iskola csak akkor képes demokratizmusra, öntevékenységre és szocialista állampolgári magatartásra nevelni, ha mindennek maga is pozitív példája és gyakoroló tere.

Ez természetesen olyan iskolai légkört igényel, amelyben a fiatalok a társadalom egyik fontos intézménye tagjának érezhetik magukat, olyan teljes értékű állampolgárnak, akinek nemcsak a véleményére kíváncsiak, a javaslataira számitanak, hanem résztvehet az ügyek felelős eldöntésében és intézésében.

Ehhez az életkornak megfelelő hatáskört és felelősséget is biztosítani kell.

A társadalompolitikai befolyásra szükség van az életkezésben is. Mint, ahogy az I. pártunk kongresszusán is megfogalmazták, határozottan az a szándék, hogy javítani kell a fiatalok önálló életkezdésének esélyein, társadalmi és anyagi feltételein.

Ahogy ez az értekezésben is szerepel, az erőforrásokat döntően két területre kell összpontosítani:

- a lakáshozjutás megkönnyítésére,
- és a gyermeknevelés és támogatás ra.

Ennek megvalósítása, valamelyest dinamikusabb gazdasági fejlődéssel, jobb feltételeket teremthet a dolgozó ifjúság több gondjának megoldásához.

Elsősorban azt kell biztosítani, hogy mindenki érdemei szerint boldoguljon.

Mivel a jelenlegi feltételek mellett a fiatalok nagy része nem képes előteremteni a lakáshoz szükséges anyagi fedezetet, olyan megoldást kell keresni, hogy a munkás- és parasztfiatalok, értelmiségiek és alkalmazottak, takarékos életmóddal belátható időn belül reális célként tűzhessék ki az első önálló lakás megszerzését.

Vagyis mindenekelőtt az otthonteremtés bizonytalanságát esetenként kilátástalanságát kell megszüntetni.

Ezáltal az ifjúság gondjainak enyhítését szolgáló intézkedések, ha nem is látványos, de érzékelhető változásokat eredményezhetnek.

Megállapítható a leírtak alapján, hogy az ifjúság körében is vannak viszonylagosan állandó és változó elemek a történelmi fejlődés során.

Mint az az értekezésben is kiemelésre került állandó elemek tartható a valamely csoporthoz, családhoz való tartozás szükségessége. Ilyen érték még az emberi szolidaritás, a humanizmus, a művészet szeretete, és a hősök tisztelete is.

Természetesen az emberiség története során megszűnő értékek is vannak. Egyesek teljesen eltűnnek, mások az értékek módosult formájában élnek tovább. Létrejönnek új értékfogalmak, példák, eszmék. Megszűnt például a földesúr, a király kizárólagos tekintélye, de tovább él a családhoz való tartozás igénye, a művészet szeretete. Ezeken a viszonylagosan állandó alkotó részekben belül is megváltozott például az apa és az anya értékelése, és szerepe vagy az egyes művészeti ágakhoz való viszonyulása.

Ezen változások alapvető oka, a társadalmi lét, a társadalmi formák folytonos változásában keresendő.

Az értékek változásában, alakulásában is kifejezésre jut az ellentétes eszmék, nézetek változása, a haladó törekvések, célok és a konzervatív erők közötti küzdelem tükröződése a társadalomban, az emberiség története során. Az értékek változása a folytonosság és megszakítottság, az ellentétek egysége és harca törvényének szellemében megy végbe.

Mint az vélhetően az értekezésben is kitűnik, a társadalomnak és minden intézményének sokat kell tenniük azért, hogy a fiatalok önálló életkezdése, a családalapítás, az otthonteremtés, a gyermeknevelés, a munkahelyi beilleszkedés kevesebb feszültséggel járjon.

De bármit tesz is a társadalom, az csak akkor lesz igazán eredményes és főleg értékes, ha a fiatalok is osztoznak a saját jövőjüket, életüket megalapozó erőfeszítésekben.

Akkor lesz az ország gazdagabb, akkor tud többet nyújtani fiataljainak, ha az ifjúság igényesebb önmagával szemben, és növekvő felelősséggel vesz részt sorsának alakításában.

I.sz. MELLÉKLET

Az aktív kereső fiatalok az összes kereső százalékában
/1984/

Népgazdasági ág	Buda- pest	Vidéki városok	Közsé- gek
Ipar	22,9	38,7	33,6
Építőipar	24,5	48,1	37,2

II.sz. MELLÉKLET

Aktív kereső fiatalok /14-29 évesek/ az aktív keresők
százalékában /x/ - /1970-1980-1984/

	Budapest			Vidéki városok			Községek		
	1970.	1980.	1984	1970 /xx/	1980	1984	1970 /xx/	1980	1984
Szellemi foglalk.	29,8	25,5	19,0	33,8	29,0	21,9	39,5	36,2	29,8
Szakt munkás	29,8	37,8	31,7	44,6	45,0	36,9	50,6	48,1	41,6
Segédmunkás	25,6	31,3	32,1	29,0	26,6	24,7	34,6	24,6	22,2

/x/ - 1970-1980 között bizonyos foglalkozásokban átsorolások történnek, ezek azonban a főbb arányok alakulását nem befolyásolták lényegesen.

/xx/- Az 1970. évi közigazgatási beosztás szerint.

III.sz. MELLÉKLET

Az összes élveszületések százalékos megoszlása aszerint,
hogy hányadik gyermek született.

Év	1.	2.	3.	4.	5. és to- vábbi	Az össz.szül. sorrendjének átlaga
1938.	33,2	22,0	14,5	9,8	20,5	3,06
1948.	40,8	25,8	13,0	7,1	13,3	2,54
1960.	44,0	29,3	12,7	5,7	8,3	2,18
1970.	48,9	33,5	9,1	3,5	5,0	1,90
1975	43,3	39,3	11,0	3,1	3,2	1,89
1980.	45,4	38,7	10,4	2,9	2,8	1,83
1984.	46,2	37,5	10,6	3,1	2,5	1,81

IV.sz. MELLÉKLET

A tanulói létszámváltozás méretét jellemző adatok

Általános iskolai korosztály

1972/73.	1.044 ezer fő
1986/87.	1.035 ezer fő
1997/98.	900 ezer fő

Középfokú iskolák tanulólétszáma

1978/79.	359 ezer fő
1985/86.	422 ezer fő
1991/92.	526 ezer fő

A tanulólétszám alakulása

	1985.év	1990.év	%
óvodás	477	398	- 17
ált.isk.	1.036	1.158	- 11
középisk.	241	303	+ 26
szakmunkást.	180	210	+ 16

V.sz. MELLÉKLET

Középiskolások értéktartalmainak kettőssége

Belső igények szerinti érték-
hierarchia

Külső elvárásokhoz igazodó
értékhierarchia

1. A személyiség külső és bel-
ső egyéni vonatkozású érté-
kei.

1. Világnézeti, politikai,
társadalmi értékek.

2. Más emberekre irányuló ér-
tékek.

2. A munkatevékenység érték-
tartalmai.

3. A munkatevékenység érték-
tartalmai.

3. A személyiség külső és
belső vonatkozású értékei.

4. Világnézeti, politikai, tár-
sadalmi értékek.

4. Más emberekre irányuló ér-
tékek.

5. A családi élet értékei.

5. A családi élet értékei.

VI.sz. MELLÉKLET

A válások számának és gyakoriságának alakulása Magyarországon

Év	Válások száma	Ezer fennálló házasságra jut	Ezer lakosra jut	Ezer házasságkötésre jut
1938.	6.188	2,8	0,6	77,5
1948.	11.058	5,3	1,2	113,2
1960.	16.590	6,5	1,7	187,3
1970.	22.841	8,4	2,2	236,4
1980.	27.797	9,9	2,6	346,0
1984.	28.711	10,5	2,7	383,1

VII.sz. MELLÉKLET

Szülői segítség módja	A z a p a							Átlag
	vez. ér- tel- misé- gi	közép- szintű szel- lemi	szak- mun- kás	kis- ipa- ros	beta- nit. mun- kás	segéd- mun- kás	mg. fi- zikai	
Együttlakás szülőkkel	21,6	24,2	18,4	26,0	27,1	24,9	22,4	23,4
Seg. gyermek- nevelésben	27,7	25,7	14,7	24,9	24,6	17,8	16,6	20,0
Bútor, ház- tart.gép	24,2	19,3	13,0	20,1	18,3	14,6	15,3	16,7
Élelmiszer, étkezés	22,0	19,4	12,2	19,8	20,2	14,6	14,0	16,3
Pénz lakás- ra	13,3	12,2	6,6	11,1	11,0	8,8	7,3	9,0
Autó	5,3	5,0	1,5	3,5	2,9	2,0	1,4	2,4
Értéktárgy	6,5	3,3	2,3	3,1	2,1	1,4	1,1	2,1
Telek, nyaraló	2,2	1,8	0,5	1,1	0,7	0,4	0,2	0,7
A megkérde- zettek száma	862	828	1.037	2.570	2.062	1.257	6.449	15.065

F O R R Á S M U N K Á K

1. Barabás János: Ifjúság és ideológia
Társadalomtudományi Közlemények 1982/4.
/615-616. old./
2. Pálos Miklós: Népesedés - Vigyázat jön a hullám !
Magyarország 1986/8.
3. Pálos Miklós: Népesedés - Vigyázat jön a hullám !
Magyarország 1986/8.
4. Barabás János: Ifjúság és ideológia
Társadalomtudományi Közlemények 1982/4.
5. Huszár István: Ifjúság és társadalom
Társadalomtudományi Szemle 1982/10.
/15.old./
6. Aczél György: Beszélgetés Magyarországról, a szocia-
lizmusról
Kossuth-Magvető 1982.
/259.old./
7. Fejti György: Útkereső, megújuló ifjúságpolitika
Társadalmi Szemle 1983/6.
/5.old./

8. Kapitány Ágnes-Kapitány Gábor: Az értékek és az ifjúság
Ifjúsági Szemle 1986/5.
/11.old./
9. Kapitány Ágnes-Kapitány Gábor: Az értékek és az ifjúság
Ifjúsági Szemle 1986/5.
/3.old./
10. Szórádi Sándor: Ifjúság és gazdaság
Pártélet 1985/11.
/15.old./
11. MSZMP KB Társadalomtudományi Intézete: Társadalmi folya-
matok az ifjúság körében - Budapest 1987.
/41.old./
12. Benke Valéria: Társadalmi változások és értékrend
Népszabadság 1987. március 21.
13. Benke Valéria: Társadalmi változások és értékrend
Népszabadság 1987.március 21.
14. Kapitány Ágnes-Kapitány Gábor: Az értékek és az ifjúság
Ifjúsági Szemle 1986/5.
/7.old./

15. Kapitány Ágnes-Kapitány Gábor: Az értékek és az ifjúság
Ifjúsági Szemle 1986/5.
/7.old./
16. A gyermek és ifjúságvédelmi tevékenység alakulása Kecskemét városban és vonzáskörzetében.
MSZMP Városi Bizottsága, Kecskemét 1987.
17. Horváth Ágnes: Nevelés - Fegyverek - Gyermekek
Magyarország 1986/3.
18. Kapitány Ágnes-Kapitány Gábor: Az értékek és az ifjúság
Ifjúsági Szemle 1986/5.
/9.old./
19. Illés Lajos: Ifjúság, ifjúság
Kossuth Könyvkiadó Bp. 1976.
/5.old./
20. Kővári Tibor: Az iskola társadalmi jelentősége és feladatai
MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály 1986/87.
/4.old./
21. Kővári Tibor: Az iskola társadalmi jelentősége és feladatai
MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztály 1986/87.
/9-10.old./

22. Dr.Duró Lajos-Dr.Kelemen László-Dr.Radnai Béla: Fejlődés és neveléslélektan
/81.old./
23. Dr.Szebenyi Péterné: Értékek útvesztőiben
Ifjúsági Szemle 1986/5.
/39.old./
24. Dr.DuróLajos-Dr.Kelemen László-Dr.Radnai Béla: Fejlődés és neveléslélektan
/219.old./
25. Vajdai Teréz: A nevelés kettőssége
KISZ-Ifjúság-Társadalom, ILV 1986.
/130.old./
26. Csepeli-Hegedűs-Kozma: Az oktatásügyi szervezőkutatás lehetőségei
Akadémia Kiadó Bp.1976.
/24.old./
27. Nemes Péter: Ismerkedés a csövesek világával
Korszerű Nevelés - Tankönyvkiadó
/19.old./
28. Thoma László: A lázadó kamasz
Kritika 1982/4.
/10.old./

29. Ratkóczi Éva: A csöves kérdés megítéléséhez
Kritika 1982/3.
/21.old./
30. Sebők János: Kik azok a csövesek ?
Ifjúsági Magazin 1980/9.
/21.old./
31. Erős László-Hans Löwe: Az iskolai kudarcokról
Tankönyvkiadó Bp. 1974.
32. Nemes Péter: Ismerkedés a csövesek világával
Tankönyvkiadó - Korszerű nevelés 1984.
/55.old./
33. Nemes Péter: Ismerkedés a csövesek világával
Tankönyvkiadó - Korszerű nevelés 1984.
/62.old./
34. Kende Péter: A csöves jelenségről
KISZ KB - Kézirat Bp. 1980.
35. Takács Györgyné dr.: A kommunisták és a család
Petőfi Népe 1985. december 27.
36. Takács Györgyné dr.: A kommunisták és a család
Petőfi Népe 1985. december 27.

37. Cseh-Szombathy László: Család a társadalomban
MSZMP KB - Vázlatok az előadásos propagandához 1986/87.
/15.old./
38. Fritz Tamás: A bensőségesség hiányáról
Ifjúsági Szemle 1986/5.
/17.old./
39. Fritz Tamás: A bensőségesség hiányáról
Ifjúsági Szemle 1986/5.
/20.old./
40. Dr.Duró Lajos-Dr.Kelemen László-Dr.Radnai Béla: Fejlődés és neveléslélektan
Tankönyvkiadó 1981.
/225.old./
41. Fritz Tamás: A bensőségesség hiányáról
Ifjúsági Szemle 1986/5.
/19.old./
42. Faragó Jenő: "Made is Socializm"
Népszabadság 1987.január 31.
/7.old./
43. Faragó Jenő: Értékmentés vagy -teremtés?
Népszabadság 1987.július 25.
/3.old./

44. Marx: Louis Bonaparte brumaire tizennyolcadikája
Kossuth Könyvkiadó 1975.
45. Marx-Engels-Lenin: Az ifjúságról
Kossuth Könyvkiadó 1974.
/199-200.old./
46. MSZMP XI.kongresszusa jegyzőkönyve
Kossuth Könyvkiadó 1975.
/446.old./
47. Időszerű ideológiai és politikai kérdések
Ifjúság és szocializmus
Kossuth Könyvkiadó 1984.
/6.old./
48. Tálas Barna: Szocialista forradalmak történelmei
paradoxona
Világosság 1984/2.
/93.old./
49. Fejti György: Útkereső, megújuló ifjúságpolitika
Társadalmi Szemle 1983/6.
/4.old./
50. Gaborjákné dr.Vydareny Klára: Fiatalok helyzete és élet-
körülményei Bács-Kiskunban
Petőfi Népe 1987.április 27.
/3.old./

51. Gaborjákné dr.Vydareny Klára: Fiatalok helyzete és
életkörülményei Bács-Kiskunban
Petőfi Népe 1987.április 27. .
/3.old./
52. Lakásépítés - Megszűnés
KSH 1980.
/8.old./
53. KSH 1978. évi reprezentatív adatfelvétele
Kézirat I.
/1.old./
54. KSH 1978.évi reprezentatív adatfelvétele
Kézirat I.
/1.old./
55. KISZ KB - Jelentés az ifjúság élet- és munkakörülmé-
nyeiről, különös tekintettel a társadalmi munkameg-
osztásban való bekapcsolódásra, valamint a családalá-
pítás viszonyaira.
/20.old./
56. Gaborjákné dr.Vydareny Klára: A fiatalok helyzete és
életkörülményei Bács-Kiskunban
Petőfi Népe 1987.április 27.
/3.old./

57. Gazsó Ferenc: Az ifjúság társadalmunk szerkezetében

Társadalomtudományi közlemények 1982/4.
/581.old./

58. Barabás János: Ifjúság és ideológia

Társadalomtudományi közlemények 1982/4.
/621.old./

FELHASZNÁLT IRODALOM

Pálos Miklós: Népesedés - Vigyázat jön a hullám !
Magyarország 1986/8.

Horváth Ágnes: Nevelés-Gyermekek-Fegyverek
Magyarország 1986/3.

Nemes Péter: Ismerkedés a csövesek világával
Tankönyvkiadó - Korszerű nevelés 1984.

Illés Lajos: Ifjúság, ifjúság
Kossuth Könyvkiadó 1976.

Vikár György: Az ifjúkor válságai
Gondolat Kiadó 1980.

Németh Károly: az ifjúság helyzete és a párt feladatai
Kossuth Könyvkiadó 1985.

Kruppa Géza: Ifjúság - csak egy szippantás
Magyarország 1986/2.

Ratkóczi Éva: A csöveskérdés megértéséhez
Kritika 1982/3.

Sebők János: Kik azok a csövesek ?

Ifjúsági Magazin 1980/3.

Erős László-Hans Löwe: Az iskolai kudarcokról

Tankönyvkiadó 1984.

Barabás János: Ifjúság és ideológia

Társadalomtudományi Közlemények 1982.

Fejti György: Útkereső, megújuló ifjúságpolitika

Társadalmi Szemle 1983. június

Salamin Pálné: A fiatalok keresete és jövedelme

Ifjúság és Társadalom

Gazsó Ferenc: Az ifjúság társadalmunk szerkezetében

Társadalomtudományi Közlemények 1982/4.

Marx-Engels-Lenin: Az ifjúságról

Kossuth Könyvkiadó 1974.

Időszerű ideológiai és politikai kérdések

Ifjúság és szocializmus

Kossuth Könyvkiadó 1984.

Ifjúságpolitika a megvalósítás útján

Kossuth Könyvkiadó 1974.

Jelentés a fiatalok bűnözési helyzetéről és megelőzési feladatokról a megyében.

MSZMP MB 1982. november 22.

Aczél György: Beszélgetések Magyarországról

Kossuth - Magvető 1983.

A Magyar Kommunista Ifjúsági Szövetség X.kongresszusa

Ifjúsági Lapkiadó Vállalat 1981.

Kővári Tibor: Az iskola társadalmi jelentősége és feladatai

MSZMP KB 1986.

Cseh-Szombathy László : Család a társadalomban

MSZMP KB 1986.

Bács-Kiskun megye 1980. évi népszámlálási adatai

A Magyar Szocialista Munkáspárt XI. kongresszusának jegyzőkönyve

Kossuth Könyvkiadó 1975.

A párt ifjúságpolitikájának néhány kérdése

MSZMP KB 1970. II. 18-19-i ülése

Kossuth Könyvkiadó 1970.

Ancsel Éva: Az értékek változása és az ifjúság

Társadalmi Szemle 1982/10.

Az ifjúság történelmi tudatáról, ismereteiről, szemlé-
letéről

Társadalmi Szemle 1981.október

Az ifjúság önálló élet- és pályakezdésének mai kérdései

és a társadalmi különbségek nemzedéki újratermelődése

Reflektor 1983/2.

Az életmódról

Népművelődési Propaganda Iroda 1981.

Berecz János: Marx, marxizmus, ifjúság

Ifjúsági Szemle 1983/2.

Faragó Jenő: Fiatalok vallomásai világnézetekről, erkölcs-
ről

Közgazdasági és Jogi Kiadó 1977.

Fodor Gábor: Változó szocializmus - változó szocializ-
musképek

Reflektor 1983/3.

Fodor Péter: A tanulóifjúság eszmei-világnézeti nevelése
Pártélet 1983/6.

Huszár István: Ifjúság és társadalom
Társadalmi Szemle 1982/10.

Losonczi Ágnes: Az életmód az időben, a tárgyakban és az
értékekben

Gondolat Kiadó 1977.

Maróthy László: A párt ifjúságpolitikájának néhány kérdése
Kossuth Könyvkiadó 1980.

Marx: Louis Bonaparte brumeire tizennyolcadikája
Kossuth Könyvkiadó 1975.

Schiffer Péter: Az ifjúság politikai szocializációjáról
Ifjúsági Szemle 1982/3.

Tanulmányok az életmódról
Gondolat Kiadó 1980.

Tálas Barna: A szocialista forradalmak történelmi paradoxona
Világosság 1984/2.